

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В СТРУКТУРІ ЗБРОЙНИХ СИЛ
УКРАЇНИ**

Виконав: магістрант 2-го курсу, групи 8.2811-з
спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне
управління та адміністрування»
І.А.Мінченко

Керівник: професор кафедри соціальної
філософії та управління, доцент, д. філос.н.
Чайка І.Ю.

Рецензент: професор кафедри соціальної
філософії та управління, доцент, д.і.н.
Приймак О.М.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та управління

_____ Т.І.Бутченко
« _____ » _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТУ

Мінченку Івану Андрійовичу
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Державне регулювання функціонування сил територіальної оборони в структурі Збройних Сил України

керівник роботи Чайка Ірина Юріївна, д.філос. н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «16» червня 2022 року № 671-с

2. Строк подання студентом роботи 6 грудня 2022 року

3. Вихідні дані до роботи: Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку: моногр. / О.Г.Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; керівн. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. Київ : КНЕУ, 2001. 733 с.; Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України. Київ : Інтертехнологія, 2018. 496 с.; Сектор безпеки і оборони України: теорія, стратегія, практика : монографія / Ф.В. Саганюк, В.С. Фролов, О.В. Устименко, М.М. Лобко та ін. Київ : Академпрес, 2017. 180 с.; Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур : монографія. Київ : Варта, 2015. 544 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Уточнити основні поняття дослідження: «Збройні сили України», «територіальна оборона», «Сили територіальної оборони», «державне регулювання». 2. Проаналізувати методи дослідження державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України. 3. Дослідити історичні фактори розвитку Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України. 4. Висвітлити організаційно-правові засади державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України. 5. Охарактеризувати роль Сил територіальної оборони у здійсненні державної політики у сфері національної безпеки і оборони України. 6. Проаналізувати відбір, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації як складову управління персоналом Сил територіальної оборони; висвітлити

особливості організації та провадження виховної роботи у підрозділах Сил територіальної оборони.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Чайка І.Ю., професор кафедри соціальної філософії та управління	16.06.2022	16.06.2022
Розділ 2	Чайка І.Ю., професор кафедри соціальної філософії та управління	30.08.2022	30.08.2022
Розділ 3	Чайка І.Ю., професор кафедри соціальної філософії та управління	17.10.2022	17.10.2022

7. Дата видачі завдання 16 червня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень –квітень 2022	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2022	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Червень 2022	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Червень – серпень 2022	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Серпень – жовтень 2022	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Жовтень – листопад 2022	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2022	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2022	<i>виконано</i>

Студент І.А.Мінченко

Керівник роботи І.Ю.Чайка

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 109 сторінок, 74 позицій у списку літератури, 1 додатку.

ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ, ТЕРИТОРІАЛЬНА ОБОРОНА, СИЛИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ, ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Мета дослідження: є формулювання теоретично обґрунтованих висновків щодо державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України.

Об'єкт дослідження: є суспільні відносини щодо функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України.

Предмет дослідження: є державне регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України.

Методи дослідження: аналіз, синтез, логічний, діалектичний, узагальнення, монографічний, статистичний аналіз, порівняння та узагальнення, абстрактно-логічний метод.

Гіпотеза: висвітлити організаційно-правові засади державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України та охарактеризувати роль Сил територіальної оборони у здійсненні державної політики у сфері національної безпеки і оборони України.

Висновки: 1. Сили територіальної оборони Збройних Сил України – окремий рід сил Збройних Сил України, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони.

2. Провідна роль в організації та виконанні завдань територіальної оборони належить Силам територіальної оборони Збройних Сил України.

3. Територіальна оборона ґрунтується на принципах територіальності, масовості, мінімального часу на розгортання та приведення підрозділів територіальної оборони у готовність до дій.

4. Збройні сили України фактично перетворили підрозділи територіальної оборони, в тому числі і добровольчі, у регулярні частини ЗСУ.

SUMMARY

The qualification work consists of 109 pages, 74 items in the bibliography, 1 appendix.

ARMED FORCES OF UKRAINE, TERRITORIAL DEFENSE, TERRITORIAL DEFENSE FORCES, STATE REGULATION.

The purpose of the study: to formulate theoretically grounded conclusions regarding the state regulation of the functioning of the Territorial Defense Forces in the structure of the Armed Forces of Ukraine.

Object of the study: social relations regarding the functioning of the Territorial Defense Forces in the structure of the Armed Forces of Ukraine.

The subject of the study: state regulation of the functioning of the Territorial Defense Forces in the structure of the Armed Forces of Ukraine.

Research methods: analysis, synthesis, logical, dialectical, generalization, monographic, statistical analysis, comparison and generalization, abstract-logical method.

Hypothesis: to clarify the organizational and legal principles of state regulation of the functioning of the Territorial Defense Forces in the structure of the Armed Forces of Ukraine and to characterize the role of the Territorial Defense Forces in the implementation of state policy in the field of national security and defense of Ukraine.

Conclusions: 1. Territorial defense forces of the Armed Forces of Ukraine are a separate branch of the Armed Forces of Ukraine, which is responsible for the organization, preparation and execution of territorial defense tasks.

2. The leading role in the organization and execution of territorial defense tasks belongs to the Territorial Defense Forces of the Armed Forces of Ukraine.

3. Territorial defense is based on the principles of territoriality, massiveness, minimum time for deployment and bringing territorial defense units to readiness for action.

4. The Armed Forces of Ukraine have actually transformed territorial defense units, including volunteer units, into regular units of the Armed Forces of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В СТРУКТУРІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	10
1.1. Історичні фактори розвитку Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України	10
1.2. Уточнення основних понять дослідження: «Збройні сили України», «територіальна оборона», «Сили територіальної оборони», «державне регулювання»	22
1.3. Методи дослідження державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України	32
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В СТРУКТУРІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	39
2.1. Організаційно-правові засади державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України	39
2.2. Роль Сил територіальної оборони у здійсненні державної політики у сфері національної безпеки і оборони України	56
РОЗДІЛ 3 КАДРОВА РОБОТА ЯК ПРОВІДНА СФЕРА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В СТРУКТУРІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	73
3.1. Відбір, підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації як складові управління персоналом Сил територіальної оборони	73
3.2. Особливості організації та провадження виховної роботи у підрозділах Сил територіальної оборони	87
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ЛІТРАТУРИ	103
ДОДАТКИ	111

ВСТУП

Актуальність теми. Силам територіальної оборони Збройних Сил України належить чільна роль в організації та виконанні завдань територіальної оборони. Територіальна оборона, поряд з рухом опору та підготовкою громадян України до національного спротиву, є складовою Національного спротиву в Україні. 01 січня 2022 року на підставі Закону України «Про основи національного спротиву» у складі Збройних сил України з'явився окремий рід – Сили територіальної оборони.

Проблемна ситуація. Дослідження проблеми забезпечення національної безпеки при підготовці та застосуванні заходів територіальної оборони розглянуто в наукових роботах вітчизняних фахівців: В. Б. Авер'янова, О.П. Григова, В. П. Горбуліна, Ю. П. Битяка, Є. Є.Дмитренка, О.І. Затинайко, І. С.Романченка, О. І. Кузьмука, В. В. Плахова, В. П. Шкідченко та інших.

Аналіз та дослідження застосування заходів територіальної оборони для протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам національній безпеці на сучасному етапі розбудови нашої держави надасть змогу більш ефективної протидії російській агресії.

Вітчизняні науковці, експерти висвітлювали проблеми територіальної оборони та шляхи їх розв'язання, однак більшість із них у своїх публікаціях не достатньою мірою враховували зміни умов, у яких перебуває Україна сьогодні, досвід підготовки і ведення територіальної оборони, а в дослідженнях спиралися на існуючу законодавчу базу, й тому отримані результати мали в основному статичний характер. Саме тому важливим науковим завданням є розгляд особливостей здійснення державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України, спираючись не лише на нормативно-правові документи, що регулюють цей процес, але й на специфіку публічно-управлінських механізмів, що реалізуються у практиці такого регулювання.

Розглядаючи питання організації, підготовки, планування та ведення територіальної оборони в Україні, варто звернути увагу й на іноземний досвід. Значна частка розвинених держав світу реалізує свою оборонну політику також через організацію та підготовку територіальної оборони. У більшості західних держав територіальна оборона тісно пов'язана зі збройними силами.

Об'єктом дослідження є державне регулювання у сфері безпеки та оборони України.

Предметом дослідження є державне регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне обґрунтування та практичний аналіз системи державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі *завдання*:

- дослідити історичні фактори розвитку Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України;
- уточнити основні поняття дослідження: «Збройні сили України», «територіальна оборона», «Сили територіальної оборони», «державне регулювання»;
- проаналізувати методи дослідження державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України;
- висвітлити організаційно-правові засади державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України;
- охарактеризувати роль Сил територіальної оборони у здійсненні державної політики у сфері національної безпеки і оборони України;
- дослідити відбір, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації як складову управління персоналом Сил територіальної оборони;

– проаналізувати особливості організації та провадження виховної роботи у підрозділах Сил територіальної оборони.

Гіпотеза дослідження: висвітлити організаційно-правові засади державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України та охарактеризувати роль Сил територіальної оборони у здійсненні державної політики у сфері національної безпеки і оборони України.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В СТРУКТУРІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

1.1. Історичні фактори розвитку Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України

В Україні питання формування та організації діяльності територіальної оборони довгий час (до нападу Росії в 2014 році) регулювалось Законом України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІ. Статтею 18 зазначеного Закону було передбачено, що територіальна оборона України є системою загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період із завданнями: охорони та захисту державного кордону; забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади, органів військового управління, стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил); охорони та оборони важливих об'єктів і комунікацій; боротьби з диверсійно-розвідувальними силами, іншими озброєними формуваннями агресора та антидержавними незаконно утвореними озброєними формуваннями; підтримання правового режиму воєнного стану [51].

Батальйони територіальної оборони – територіальні добровольчі військові формування в Україні були створені в травні 2014 року в областях України в рамках часткової мобілізації, викликаній російською агресією, що почалася 2014 року. Батальйони ТрО входили до складу ЗСУ і підпорядковувалися Міністерству оборони України.

Так, в кінці лютого 2014 року росія розпочала військову агресію проти України, здійснивши вторгнення до Криму та анексувавши його 18 березня того ж року.

19 березня 2014 року Рада національної безпеки і оборони України ухвалила рішення про створення оперативних штабів при обласних державних адміністраціях прикордонних областей України.

30 квітня 2014 року в. о. Президента України Олександр Турчинов доручив керівникам обласних адміністрацій почати створення батальйонів територіальної оборони в кожній області України.

30 квітня 2014 було прийнято офіційне рішення покласти функції створення батальйонів територіальної оборони в кожній області України на обласні військові комісаріати. Повідомлялося, що заходи з комплектування відбуваються відповідно до закону «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» та Указу Президента «Про затвердження положення про територіальну оборону України». Головними завданнями батальйонів територіальної оборони називали охорону державного кордону, стратегічно-важливих об'єктів, а також забезпечення діяльності органів державного управління [59, с. 106].

Голови облдержадміністрацій, як голови рад оборони областей, здійснювали керівництво батальйонами територіальної оборони в обласній зоні ТрО; Головнокомандувач ЗСУ, начальник генштабу, командувачі військ оперативних командувань керували підрозділами ТрО у військово-сухопутних зонах відповідальності. Заходи з комплектування та забезпечення батальйонів матеріально-технічними засобами, озброєнням і військовою технікою проводили обласні військові комісаріати за рахунок коштів обласних бюджетів та благодійників.

В ході другої хвилі мобілізації розпочалося формування батальйонів відповідно до Указу Президента України від 06 травня 2014 року № 454/2014, мобілізаційної Директиви начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 07 травня 2014 року № 0189, мобілізаційної Директиви начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 07 травня 2014 року № 00361.

Військові комісаріати та органи військового управління (оперативне командування) одержали повноваження призивати громадян України на військову службу, а також приймати громадян України на військову службу за контрактом. Штатна чисельність особового складу мирного часу була визначена в 426 військовослужбовців. Кандидати для проходження військової служби в батальйонах територіальної оборони в першу чергу відбиралися з числа військовозобов'язаних та осіб призовного віку; їм пропонувалося проходження військової служби або служба у військовому резерві [1, с. 97].

За комплектацією фактично відповідали стрілецьким батальйонам, складаючись зі стрілецької та двох рот охорони. Через те, що спорядження відбувалося, переважно, за власний та волонтерський рахунок, війська територіальної оборони не були уніфіковані єдиним стандартом. Початково передбачалося, що на озброєнні перебуватиме в основному лише стрілецька зброя та автомобільна техніка. Однак ускладнення проведення АТО протягом 2014 року вплинуло на штати батальйонів, відповідно було внесено зміни та введено додаткові підрозділи і посади. Відбулася посилення, що включало, як правило, МТ-ЛБ, кілька БРДМ-2 та зенітний підрозділ.

Також, до складу батальйонів Територіальної оборони Збройних сил України увійшли громадяни України, що почали записуватися в три бригади громадсько-територіальної оборони – в Харківській, Запорізькій та Дніпропетровській областях, про створення яких як складової частини «Національного руху опору» Юлія Тимошенко оголосила 15 квітня 2014 р. Були призначені командири, почалася громадська мобілізація на місцях, але справа з формуванням цих бригад так і не була доведена до кінця. Замість бригад при сприянні «Національного руху опору» були створені два батальйони територіальної оборони: 34-й БТрО ЗСУ «Батьківщина» Кіровоградської області та 42-й БТрО ЗСУ «Рух Опору» Кіровоградської області [40, с. 97].

До формування батальйонів Територіальної оборони України ЗСУ були залучені активісти Самооборони Майдану. Першим з них був сформований 20-й батальйон територіальної оборони «Дніпро» з місцем базування у частині залізничних військ у Дніпропетровську, потім 11-й Батальйон територіальної оборони (БТрО) Києва з місцем базування у «Українському домі». Також, бійці Самооборони Майдану увійшли до 24-го Батальйону територіальної оборони (БТрО) Луганської області «Айдар».

Запланований у квітні 2014 року БТрО «Донбас» Донецької області не був сформований. У травні 2014 року лідер «Правого сектора» Дмитро Ярош повідомив про формування спецбатальйону «Донбас» «Правого сектора» та також про наміри сформувати «Донбас-2» і «Донбас-3». Також, до бою у Карлівці і подальшого переформування у 2-й резервний БОП НГУ «Донбас», так називався добровольчий батальйон громадсько-територіальної оборони Дніпропетровської області «Донбас», створений громадським активістом з псевдо «Семен Семенченко». Перша рота «Донбасу» стала основою для формування БОП НГУ «Донбас», а з бійців другої роти батальйону громадсько-територіальної оборони «Донбас» була сформована спецрота «Донбас» підпорядкована Міністерству оборони України, яка увійшла до складу 24-го БТрО «Айдар» Луганської області.

Дніпропетровська облдержадміністрація сформувала 43-й Батальйон територіальної оборони Дніпропетровської області в складі 549 бійців, який вперше планувалося озброїти як загальновійськову частину – бронетехнікою, мінометами, зенітними установками, станковими кулеметами та гранатометами, снайперським взводом, протитанковим ракетним комплексом.

Такий же батальйон сформувався в Запорізькій області, командир – Олександр Лобас.

Міністерство оборони України разом з Харківською облдержадміністрацією приступило до формування 44-го Батальйону

територіальної оборони Харківської області; у складі батальйону була запланована танкова рота.

На початок вересня 2014 року Кіровоградська облдержадміністрація сформувала найбільшу кількість підрозділів ТрО для Збройних сил України – 17-й, 34-й та 42-й батальйони територіальної оборони, укомплектованих мобілізованими та добровольцями. На базі 34-го батальйону територіальної оборони формується 1-а Спеціальна бригада територіальної оборони ЗСУ, командир – полковник Сергій Сірченко [61, с. 103].

Після створення, законодавчо було закріплено положення, що за надзвичайних умов війська територіальної оборони України можуть бути використані для протидії незаконним озброєним формуванням за межами областей, де вони базуються. Так, 18 червня 2014 року було запропоновано підпорядкувати батальйони територіальної оборони, які беруть участь у антитерористичній операції на Донбасі, керівництву АТО.

Згідно з Указом Президента № 15/2015 оголошена демобілізація військовослужбовців, котрі були призвані на військову службу під час мобілізації, на особливий період відповідно до указу від 17 березня 2014 року № 303 «Про часткову мобілізацію». Звільнення в запас тривало з 18 березня по 1 травня 2015-го року.

Сформовані навесні-влітку 2014 року батальйони територіальної оборони були переформовані у мотопіхотні та передані до складу бригад Сухопутних військ. На заміну поступово впроваджується нова структура військ територіальної оборони ЗСУ.

У 2015 році було зареєстровано проект Закону України «Про територіальну оборону України» № 2411 від 17.07.2015 року, у відповідності до якого, окрім дублювання вже визначених попереднім законом понять, що таке «територіальна оборона», системи управління нею та більшої частини завдань, які поклалися на ТрО, чітко вказано, що робочим органом по її керівництву повинні бути так звані «штаби тероборони» кожного регіону, підпорядковані відповідному голові обласної державної адміністрації (в

особливий період – голові Ради оборони області). Пропонувалось також створити Рух опору, тобто, комплекс заходів, які мали на меті протидію окупаційній владі у формах громадянської непокори, ведення пропаганди, саботажу та партизанської боротьби. Окрім того, на територіальну оборону покладалась організація, підготовка та координування Руху опору на випадок окупації території України або її частини, організація здійснення евакуаційних заходів, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у небезпечних районах, захист населення від наслідків воєнних дій, аварій (руйнувань), зумовлених застосуванням засобів ураження, терористичними атаками та диверсіями, підтримання правового режиму воєнного та надзвичайного стану [55]. Але цей законопроект навіть не було розглянуто Верховною Радою України.

Прикладом українських формувань пізніше для розбудови власних збройних сил скористалася Польща, яка від 2015 року впроваджує аналогічну практику, відновивши власні Війська територіальної оборони [63, с. 217].

Обласні військові комісаріати формують на своїй базі окремий стрілецький батальйон, районні (міські) військові комісаріати формують загони оборони в кількості від 2 до 5 загонів, в залежності від покладених завдань. Крім того, обласні та районні військові комісаріати мають у своєму штаті роти охорони, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони (ТрО).

Усі підрозділи комплектуються резервістами та військовозобов'язаними. Підготовка особового складу підрозділів ТрО проводиться в рамках навчальних зборів з військовозобов'язаними (з практичним призовом) та занять, які проводяться в період між навчальними зборами.

Особовий склад стрілецьких батальйонів проходить навчання з тактичної, вогневої, інженерної, медичної та спеціальної підготовки на військових полігонах під час військових зборів. Крім того, у перспективі, відповідно до планів переозброєння Збройних Сил, передбачається введення

до штатів стрілецьких батальйонів та загонів оборони більш важкого озброєння.

Враховуючи важливість територіальної оборони у забезпеченні обороноздатності та територіальної цілісності України, роль складових сектору безпеки й оборони та інших суб'єктів, що залучаються до виконання завдань територіальної оборони, а також з метою подальшого розвитку сучасних військових традицій Глава держави 2020 року запровадив День територіальної оборони України, який відзначається щороку в першу неділю жовтня [44].

В той же час батальйони ТО, за виключенням розформованого 5-го, були переформатовані в окремі мотопіхотні з прикріпленням до певної бригади ЗСУ та переведенням на фінансування Міністерства оборони.

Територія країни поділяється на зони оборони за адміністративними одиницями верхнього рівня (області, міста спеціального статусу, автономна республіка), які своєю чергою підпорядковуються відповідним оперативним командуванням Збройних Сил України, до зони відповідальності яких належать ці адміністративні одиниці. Кожен військовий комісаріат формує роту охорони, а обласні військові комісаріати на додачу формують батальйон територіальної оборони (БТрО, 27 батальйонів), кожен районний (міський) військовий комісаріат у районі своєї відповідальності формується від 2 до 5 загонів територіальної оборони, в залежності від покладених завдань (ЗГО, 490 + 111 (райони в містах), 1202 загони, щонайменше, не враховує окуповані території). Приблизна штатна чисельність – 423428 (батальйони: 13284, роти охорони: 75988, загони оборони: 334165) осіб.

2018 року було вирішено змінити структуру військ ТрО: сформувати кадровану бригаду тероборони у кожному регіоні України – усього 25 (без тимчасово окупованих Криму та Севастополю) з номерами від 100 до 124. На початку 2022 року було прийнято рішення про формування чотирьох додаткових бригад у великих містах – Львів (125-а), Одеса (126-а), Харків (127-а), Дніпро. Після початку повномасштабного вторгнення Росії 24

лютого 2022 року було сформовано ще три нових бригади (зокрема друга бригада міста Київ). Таким чином, загальна кількість бригад станом на травень 2022 року, складала 32, з яких 25 повністю або частково беруть участь у бойових діях.

За планами, починаючи з 2018 року, розпочався процес формування на базі загонів оборони бригад територіальної оборони за відповідними зонами територіальної оборони (бригада-область).

В 2019 році група народних депутатів подавала на розгляд Верховній Раді проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України, щодо удосконалення питання керівництва територіальною обороною», який також уточнював деякі норми саме в системі формування тероборони, що теж не мало будь-якого відношення до добровольчого руху в Україні з метою оборони держави від агресора. Мова йшла лише про пропозицію військово-адміністративного поділу території України на військово-сухопутні, військово-морські та військово-повітряні зони (регіони), пропозиції про створення у разі введення воєнного стану – відповідних військових адміністрацій в областях та районах, які і повинні в умовах воєнного стану керувати територіальною обороною. Тим більше, що планом законодавчого забезпечення реформи в Україні, затвердженого Постановою ВР від 04.06.2015 року, вже було передбачено розроблення та прийняття Закону України «Про територіальну оборону України», в якому потрібно було чітко визначити роль і місце саме добровольчих підрозділів у структурі системи безпеки і оборони держави (статус, форма служби в резерві), прийняття державних програм і планів щодо інтеграції в цивільне життя учасників воєнізованих формувань у разі їх (часткової) демобілізації після стабілізації обстановки, а також щодо вилучення незаконної зброї у населення, однак, на ці питання відповіді у запропонованому законопроекті також не було.

16 грудня 2020 року у ВР було зареєстровано проєкт Закону «Про територіальну оборону» № 4504, який, зокрема, передбачав виведення військ територіальної оборони (ВТрО) зі складу ЗС України в окреме військове

формування, що було явно позитивною нормою. Пропонувалось навіть ввести новий вид служби – територіальна військова служба. Було передбачено створення Головного цивільно-військового органу ТрО, який би входив до Міністерства оборони, та командування військ територіальної оборони.

Військова складова територіальної оборони включала управління частинами і підрозділами Військ ТрО та сили безпеки і оборони, які також повинні були виконувати завдання в заходах тероборони (ЗСУ, НГУ, ДПСУ і Нацполіція).

Цивільна складова включала центральні органи державної влади, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, акредитовані громадські об'єднання та окремих громадян, які в добровільному порядку повинні брати участь у заходах тероборони [56].

Не дивлячись на те, що цей законопроект був розглянутий і обговорений в профільному комітеті Верховної Ради України і навіть мав підтримку спочатку серед провладної монобільшості народних депутатів, замість нього на сесії ВР України був проголосований внесений значно пізніше пропрезидентський законопроект під назвою «Про основи національного спротиву».

У травні 2019 року було опубліковано одну з перших цілісних концепцій символіки, яка передбачає окремий колір берету, окремий беретний знак та систему нарукавних знаків.

У квітні 2022 року Тарас Компаніченко, який сам вступив до лав київської тероборони, запропонував як гімн або ж марш територіальної оборони пісню «Ми йдем» на слова С. Черкасенка.

22 грудня 2020 року на колегії Міністерства оборони України було визначено відповідальних за створення оновленої системи територіальної оборони України, а саме Головнокомандувачу ЗС України генерал-полковнику Руслану Хомчаку, спільно із заступником міністра оборони України Олександром Поліщуком, було доручено супроводження розгляду та

прийняття Закону України «Про територіальну оборону України» та організація заходів щодо створення оновленої системи тероборони. Йшлося про проєкт закону, який був розроблений за участі Міноборони, та мав бути поданий до Верховної Ради України від імені Президента України.

Станом на січень 2021 року у складі Сил ТрО Збройних Сил України тривало формування 25 бригад (один регіон – одна бригада), які об'єднуюватимуть понад 150 батальйонів (один батальйон на район). Постійна чисельність Сил ТрО у мирний час складатиме 10 тис. військовослужбовців. По штату особливого періоду підрозділи Сил ТРО нараховуватимуть понад 130 тис. осіб, для чого буде сформовано відповідний резерв.

16 липня 2021 року Верховна Рада України на останньому пленарному засіданні п'ятої сесії прийняла президентський проєкт Закону «Про основи національного спротиву» (№ 5557) та у зв'язку з цим збільшила чисельність Збройних Сил України (№ 5558). Законопроєкт про національний спротив врегулював питання розвитку територіальної оборони, організації руху опору на окупованій території під час відсічі збройної агресії та відповідної підготовки громадян України.

Отже, 1 січня 2022 року на підставі Закону України «Про основи національного спротиву» [52] у складі Збройних сил України з'явився окремий рід – Сили територіальної оборони. У складі Сил територіальної оборони України передбачено 25 бригад (одна бригада на регіон), які складаються із понад 150 батальйонів (один батальйон на район). Формування підрозділів Сил територіальної оборони завершене до 15 лютого 2022 року.

Командувачі силами ТрО – з 1 січня до 15 травня 2022 – бригадний генерал Галушкін Юрій Алімович, а з 15.05.2022 – генерал-майор Танцюра Ігор Іванович.

Міністр оборони України Олексій Резніков на нараді в січні 2022 року зазначив: «Розгортання системи ТрО відбуватиметься у три етапи. ... На першому етапі бригади і батальйони Сил ТрО розгортатимуться по штату

мирного часу. Це відбувається просто зараз. У кожному батальйоні формується кістяк з військовослужбовців ЗСУ. Їх завданням є командування, навчання та злагодження цивільних осіб, які укладуть контракт про службу в резерві ТрО і захищатимуть територію, де проживають. За рахунок цих резервістів ТрО кожен батальйон нараховуватиме до 600 осіб. Формування резерву ТрО по штатах особливого періоду – це другий етап після того, як у батальйонах та бригадах буде створено організаційно-управлінське ядро з військовослужбовців та забезпечені відповідні умови. За тими, хто укладе контракт і служитиме у резерві ТрО, буде закріплено зброю. Вона буде видаватися на час навчань, або у разі виникнення визначених ситуацій.

7 січня 2022 року ГУР МО України повідомило, що основу тероборони складуть українці, які пройшли військову службу в Збройних Силах України, службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах. Основу добровольчих формувань територіальних громад складуть громадяни України, які пройшли військову службу у ЗСУ, службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах. Втім, у добровольчі загони братимуть не лише тих, хто служив у армії. Про це йдеться у статті 9 Закону України «Про основи національного спротиву» [52].

11 лютого 2022 року секретар Ради національної безпеки і оборони Олексій Данілов, на брифінгу після завершення засідання РНБО в м. Харкові, заявив, що кількість членів територіальної оборони (ТрО) в Україні має становити два мільйони людей.

11 лютого 2022 року під час засідання президії Конгресу місцевої та регіональної влади, який відбувся в м. Харкові, Президент України Володимир Зеленський визначив рівень організації територіальної оборони в Одеській області одним з найгірших в країні разом із Київською, Рівненською областями, Києвом та Маріуполем. Президент України також заявив, що голови цих обласних адміністрацій мають впродовж двох тижнів розв'язати питання із готовністю штабів територіальної оборони, а якщо це не буде зроблено, то на голів адміністрацій чекають «кадрові рішення».

Так, для прикладу, 16 лютого 2022 року на позачерговому засіданні дванадцятої сесії Болградської районної ради Одеської області VIII скликання, депутати Болградської районної ради не підтримали програму Національного спротиву та територіальної оборони Болградського району.

26 лютого 2022 року Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний повідомив, що до територіальної оборони Збройних Сил України долучилося 37 тисяч резервістів.

З 15 березня 2022 р. добровольці ТрО стали визнаватися державою як ветерани війни.

Отже, в Україні питання формування та організації діяльності територіальної оборони довгий час (до нападу Росії в 2014 році) регулювалось Законом України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року» № 1932-XI.

У 2015 році було зареєстровано проект Закону України «Про територіальну оборону України» № 2411 від 17.07.2015 року, але цей законопроект навіть не було розглянуто Верховною Радою України.

16 грудня 2020 року у ВР було зареєстровано проект Закону «Про територіальну оборону» № 4504, який, зокрема, передбачав виведення військ територіальної оборони (ВТрО) зі складу ЗС України в окреме військове формування, що було явно позитивною нормою.

Не дивлячись на те, що цей законопроект був розглянутий і обговорений в профільному комітеті Верховної Ради України, замість нього на сесії ВР України був проголосований внесений значно пізніше законопроект під назвою «Про основи національного спротиву».

1.2. Уточнення основних понять дослідження: «Збройні сили України», «територіальна оборона», «Сили територіальної оборони», «державне регулювання»

Термінологічний апарат є основою будь-якого дослідження, тому, перш за все, з'ясуємо основні поняття, які ми будемо використовувати у нашій кваліфікаційній роботі. Деякі з них нормативно закріплені, деякі мають доктринальний характер.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» [49], Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи національного спротиву» [52], територіальна оборона – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій.

Рух опору – система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України.

Сили і засоби, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, – визначені планувальними документами територіальної оборони сили і засоби сил безпеки та сил оборони.

Сили і засоби руху опору – визначені сили і засоби сил безпеки та сил оборони, які залучаються до здійснення заходів з організації, підготовки та виконання завдань руху опору, а також окремі особи, які на добровільній та конфіденційній основі залучаються до виконання завдань руху опору.

Сили територіальної оборони Збройних Сил України – окремий рід сил Збройних Сил України, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони.

Доброволець Сил територіальної оборони Збройних Сил України – громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, який перебуває в Україні на законних підставах впродовж останніх п'яти років та на добровільній основі зарахований до проходження служби у складі добровольчого формування Сил територіальної оборони Збройних Сил України [52].

Добровольче формування територіальної громади – воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони.

Зона територіальної оборони – частина сухопутної території України, яка включена до території відповідної військово-сухопутної зони та межі якої збігаються з адміністративними межами Автономної Республіки Крим, області, міст Києва, Севастополя. Керівник зони територіальної оборони – Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голова обласної державної адміністрації, голова Київської, Севастопольської міської державної адміністрації (керівник відповідної військово-цивільної або військової адміністрації у разі її утворення). Керівник району територіальної оборони – голова районної державної адміністрації (керівник районної військово-цивільної або військової адміністрації у разі її утворення). Керівник штабу зони територіальної оборони – командир бригади Сил територіальної оборони Збройних Сил України. Керівник штабу району територіальної оборони – командир батальйону Сил територіальної оборони Збройних Сил України [55].

Штаб зони територіальної оборони – постійно діючий орган управління територіальною обороною в межах відповідної зони територіальної оборони, який підпорядкований керівнику зони територіальної оборони.

Район територіальної оборони – частина сухопутної території України, яка включена до території відповідної зони територіальної оборони України та межі якої збігаються з адміністративними межами району у складі Автономної Республіки Крим, області, міст Києва, Севастополя.

Штаб району територіальної оборони – постійно діючий орган управління територіальною обороною в межах відповідного району територіальної оборони, який підпорядкований керівнику району територіальної оборони.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» [51], оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Обороздатність держави – здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації.

Збройна агресія – застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій: вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України; блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав; напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України; засилання іншою державою або від її імені озброєних груп

регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України; дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) [14, с. 19].

Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Військове формування – створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій [51].

Підрозділ збройних сил іншої держави – військове формування іноземної держави, що має постійну чи тимчасову організацію, належить до сухопутних (наземних), морських, повітряних або спеціальних військ (сил) цієї держави, оснащене легкою зброєю чи важкою бойовою технікою, яка підпадає під дію Договору про звичайні збройні сили в Європі, перебуває під

командуванням особи, відповідальної перед своєю державою і законами України за поведінку своїх підлеглих, які зобов'язані дотримуватися внутрішньої дисципліни, законів України, норм міжнародного права, та яке направляє в Україну з конкретною метою, визначеною міжнародним договором України.

Військове командування – Головнокомандувач Збройних Сил України, Командувач об'єднаних сил Збройних Сил України, командувачі видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Органи військового управління – Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, а також територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації [9, с. 52].

Спеціальна операція – сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем та часом спеціальних дій підрозділів Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, спрямованих на створення умов для досягнення стратегічних (оперативних) цілей, які проводяться за єдиним задумом самостійно або у взаємодії з військовими частинами, іншими підрозділами Збройних Сил України, інших військових формувань,

правоохоронних органів України та інших складових сил оборони для виконання завдань.

Стандарт НАТО – стандарт, розроблений, прийнятий та опублікований Організацією Північноатлантичного договору.

Бойові дії – форма застосування з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) Збройних Сил України, інших складових сил оборони для вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння).

Воєнні дії – організоване застосування сил оборони та сил безпеки для виконання завдань з оборони України.

Район воєнних (бойових) дій – визначена рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України частина сухопутної території України, повітряного або/та водного простору, на якій впродовж певного часу ведуться або/та можуть вестися воєнні (бойові) дії.

Державне регулювання – це сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств і громадян. Воно включає закони, формальні і неформальні розпорядження і допоміжні правила, що встановлюються державою, а також недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження; – це набір здійснюваних державними структурами заходів, направленими на контроль за поведінкою індивідів або груп, які потрапляють під контроль цих структур. Воно включає закони і допоміжні інструменти, що створюються державою, а також правила, що встановлюються державними і недержавними агентствами в рамках делегованих повноважень [20, с. 58].

Термін «управління» походить від латинського слова *administration* і означає діяльність по керівництву будь-чим. Управління впливає з самої природи процесу суспільної праці, з необхідності організації трудової

взаємодії працівників. Управління як вид соціальної діяльності виник до держави, і в цьому сенсі державне управління є лише одним з різновидів соціального управління. Підкреслимо ті особливі властивості, які відрізняють державне управління від інших видів соціального управління [21, с. 64]:

1. Визначальний вплив на характер цілеспрямованих, регулюючих і організуючих впливів, що мають місце в рамках державного управління, надає його суб'єкт – держава. При всьому різноманітті визначень поняття «держава», більшість авторів виділяють владну силу в якості одного з найголовніших елементів, що утворюють державу. Державна влада є визначальною рисою державного управління.

2. Важливою рисою державного управління є його поширеність на все суспільство.

3. Відмінною рисою державного управління є його системний характер. На відміну від інших видів управління, державне управління без цієї властивості просто не може відбутися. Тільки наявність системного характеру як ознаки державного управління, враховуючи, яка величезна кількість матеріальних, фінансових і людських ресурсів задіяна, як правило, в прийнятті управлінських рішень, надає результативність цілеспрямованим діям держави.

У вітчизняній науковій літературі існують два походи до розкриття поняття «державне управління». Перший підхід характеризується тим, що державне управління розглядається як діяльність органів держави [25, с. 58]. Відповідно до другого підходу державне управління визначається через термін «вплив»: сутність державного управління виявляється насамперед через таку атрибутивну ознаку, як вплив органів держави на суспільні відносини і зв'язки [23, с. 61].

Визначення поняття державного управління через термін «вплив» є більш коректним, оскільки припускає, що управління здійснюється в умовах визнання необхідності врахування специфіки кожного з керованих об'єктів при вирішенні поставлених перед державними органами завдань з метою

отримати бажані результати. Крім того, такий підхід передбачає, що управлінські зусилля держави спрямовані тільки на ті об'єкти, які вимагають вдосконалення і регулювання. Державне управління завжди носить постійний, планомірний і, що особливо важливо, цілеспрямований характер. Управлінням називається організація і реалізація цілеспрямованих впливів [20, с. 94].

Вибір цілей і перспектив державного управління тісно пов'язаний з характеристиками і спрямованістю розвитку об'єктів управління: або суспільства в цілому, або окремих сегментів (сфер) його діяльності. Сталість державному управлінню надає принцип неперсоніфікованості дій державних органів, тобто. розуміння незалежності (звичайно, в ідеалі) державної діяльності від управлінської поведінки конкретних осіб, чий повноваження часом носять тимчасовий характер. Істотним моментом державного управління є лише те, якими повноваженнями володіє держава (її уповноважені представники), керуючись вибором того чи іншого варіанту керуючого впливу на об'єкт. Сталість державного управління підкріплюється і стабільністю державно-владних управлінських структур.

Розглядаючи ознаку планомірності державного управління, відзначимо, що в силу величезної значущості кожного акта керуючого впливу на суспільство в цілому або окремі сфери діяльності в суспільстві його здійснення є результатом цілеспрямованих, визначених в рамках системи державного управління рішень всіх гілок державної влади. Якби не було планомірності в державному управлінні, то управлінські рішення представляли б собою набір хаотичних дій, що викликають негативні наслідки для керованого об'єкта: або суспільства в цілому, або окремих сфер діяльності в суспільстві. Державне управління має державно-владний характер. Державна влада – невід'ємний атрибут державного управління, а державне управління – настільки ж необхідний компонент процесу функціонування державної влади [22, с. 75].

Державне управління здійснюється у правовій формі. У державному управлінні, здійснюваному державними органами, з метою керуючого впливу використовуються засоби переважно юридичного характеру. Державне управління здійснюється в тій чи іншій формі організаційної діяльності, суть якої полягає в координації дій елементів системи, досягнення взаємної відповідності функціонування її частин, що включають: визначення кола виконавців, розподіл між ними функцій, забезпечення процесу виконання управлінських рішень ресурсами, забезпечення взаємодії між виконавцями, координація їх дій і т. п.

Необхідного відображення потребує і проблема, пов'язана зі співвідношенням поняття державного управління і державного регулювання. Коли визначається термін «керуючий вплив», то передбачається, що специфіка такого впливу, виділяє його з ряду інших та полягає в його цілепокладаючих, організуючих і регулюючих властивостях. Наявність саме такої тріади дозволяє говорити про існування керуючого впливу. Якщо управління є будь-який вплив суб'єкта (активної сторони) на об'єкт (пасивну сторону), здійснюваний з метою направити його дію бажаним для суб'єкта чином, то регулювання покликане здійснювати коригування діяльності об'єкта [60, с. 15].

Управління включає і адміністративно розпорядчий вплив, і економічне стимулювання, і морально-психологічний вплив, тобто всю гаму видів, форм управління.

Державне регулювання спирається в більшій своїй частині на використання методів управління стимулюючого і обмежуючого характеру, покликаних усунути або послабити колізії, особливо пов'язані зі спадом у сфері економіки. Управлінські функції – цілепокладання, аналіз, прогнозування, планування, програмування, організація, стимулювання, коригування, облік, контроль діяльності. До регулювання відносяться в основному стимулювання і коригування. Регулювання ж – це практичне

втілення в життя норми, яка, тільки будучи організованою і маючою конкретні цілі, стає управлінням [37, с. 105].

За своєю суттю, регулювання – неодмінний елемент державно-управлінської діяльності, одна з її функцій. Між управлінням і регулюванням немає принципових відмінностей за цільовим призначенням, так як все зводиться до ступеня участі (більшого або меншого) держави в упорядкуванні процесів, що відбуваються в житті суспільства. Особливо рельєфно це проявляється в сфері транзитивної економіки, в економічних процесах: держава або безпосередньо управляє об'єктами економічної сфери, або виступає в ролі регулятора з використанням непрямих засобів керуючого впливу (економічних методів управління – обмежень і стимулів), побічно направляючи діяльність суб'єктів ринкової економіки (підприємницьких структур) в потрібне русло, задане економічною політикою держави.

По суті, державне управління – поняття більш широке у порівнянні з державним регулюванням. Проте все це значною мірою умовно, бо, керуючи, держава регулює, а регулюючи – управляє. З певною часткою умовності можна стверджувати, що державне управління традиційно пов'язується з наявністю у його суб'єктів підпорядкованих об'єктів, а державне регулювання – з впливом переважно на організаційно непокірні об'єкти [70, с. 214].

Отже, Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Територіальна оборона – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій.

Сили територіальної оборони Збройних Сил України – окремий рід сил Збройних Сил України, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони.

1.3. Методи дослідження державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України

Існує ряд визначень поняття «метод дослідження». Але спочатку визначимо поняття «метод». У філософських словниках «метод» (від греч. *methodos* – шлях, спосіб пізнання, дослідження, простежування) визначається як спосіб досягнення певної мети, сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. Метод є шлях пізнання, який дослідник прокладає до свого предмета, керуючись певною гіпотезою. Визначень поняття «метод дослідження» існує декілька. І вони не суперечать один одному. Метод пізнання, або метод дослідження – це деяка специфічна процедура, що складається з певних дій або операцій, за допомогою яких здобувається й обґрунтовується нове знання в науці. Деякі вчені під методами дослідження розуміють способи рішення науково-технічних завдань; інструмент для проникнення в глибину дослідницьких об'єктів. З методологічної точки зору, друге визначення не зовсім коректне. Тому що, даючи таке визначення поняття «метод дослідження», коли в якості родового вживається поняття «спосіб», тобто його синонім, це б прозвучало, що «метод» – це метод, що... [18, с.14–15].

При дефініції понять учені нерідко припускаються такої логічної помилки. Методи дослідження класифікуються деякими методологами за різними ознаками: за рівнем пізнання – емпіричні й теоретичні; за точністю припущень – детерміністичні й стохастичні, або ймовірно-статистичні; за функціями, які вони здійснюють у пізнанні – методи систематизації, пояснення й прогнозування; від конкретної області дослідження – фізичні, біологічні, соціальні, технічні й т.п.

З ширшого погляду, методи дослідження поділяють на загальнонаукові (тобто вони можуть бути методами й емпіричного, і теоретичного дослідження) і спеціальні, що застосовуються в конкретній галузі науки. У будь-якому дослідженні звичайно ж суміщаються і загальнонаукові, і спеціальні методи дослідження. Загальнонаукові методи дослідження поділяють на три великі групи: методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимір, експеримент, моніторинг); методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, уявний експеримент, формалізація, аксіоматичний метод або дедуктивно-аксіоматичний); загальні методи, використовувані як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування й конкретизація, аналіз, синтез, індукція, дедукція, абдукція, моделювання, аналогія, історичний і логічний методи, метод графів) [38, с. 47].

Для виконання поставлених завдань дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу й синтезу при дослідженні наукових засад державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України; логічний, діалектичний, метод узагальнення, комплексного і системного підходів – для вдосконалення понятійного апарату дослідження; монографічний метод – для вивчення вітчизняного та закордонного досвіду державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України; статистичного аналізу, порівняння та узагальнення – при дослідженні особливостей державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України; абстрактно-логічний метод – для теоретичного узагальнення й формулювання висновків та пропозиції.

Аналіз, синтез, моделювання й інші методи раніше вважалися методами тільки теоретичного дослідження. Але в останні роки ці методи обслуговують й емпіричні, і теоретичні дослідження, але з різним ступенем глибини [66, с. 103].

До методів теоретичного дослідження відносять метод сходження від абстрактного до конкретного, формалізацію, ідеалізацію, аксіоматичний метод. Для теоретичного дослідження використовуються, звичайно ж, і інші методи, що є загальними і для емпіричного, і для теоретичного дослідження. Метод сходження від абстрактного до конкретного. Спочатку осмислимо основні його поняття: «абстрактне», «абстрагування», «абстракція» й «конкретне». Термін «абстрактне» вживають для характеристики людського знання. Змістом абстрактного є окремі сторони, окремі властивості й зв'язки між речами. Тому під абстрактним розуміється однобічне, неповне знання, що не розкриває сутності предмета в цілому. У зв'язку із цим абстрагування – це визначення, відділення та виокремлення однієї якої-небудь істотної сторони, властивості, ознаки явища або предмета й відволікання від всіх інших сторін, властивостей [35, с. 147].

Аксіоматичний метод є одним з найпоширеніших способів наукового пізнання. Особливо широко він застосовується в математичних науках. Під аксіоматичним методом побудови наукової теорії розуміється така її організація, коли ряд тверджень приймається без доказів, а все інше знання виводиться з них за певних логічних правил. Прийняті без доказу положення називаються аксіомами, а інше, тобто вивідне знання фіксується у вигляді теорем, законів і т.п.

До загальнонаукових методів, використовуваних і для емпіричного, і для теоретичного дослідження, відносять абстрагування, аналіз, синтез, аналогію, індукцію, дедукцію, абдукцію, моделювання, історичний і логічний метод [28, с. 59].

Абстрагування. Сутність цього методу в уявному відволіканні від несуттєвих властивостей, ознак, зв'язків, відносин досліджуваних об'єктів й явищ й в одночасному виділенні, фіксуванні одного або декількох істотних (цікавих для дослідника) сторін, властивостей об'єкта. Розрізняють процес абстрагування й результат абстрагування, що називається абстракцією. Звичайно під абстракцією розуміється знання про деякі сторони об'єктів, а

процес абстрагування – це сукупність розумових операцій, що ведуть до одержання такого результату, тобто абстракції.

Аналіз і синтез. Аналіз передбачає роздроблення цілого на складові елементи, тобто виділення ознак предмету для вивчення їх окремо як частини єдиного цілого. Строго проведений аналіз є серйозною гарантією логічності викладу матеріалу дослідження. Гіпотетичний аналіз здійснюється за допомогою дедукції. Аналіз і синтез виступають як плідні методи пізнання лише тоді, коли вони використовуються в тісній єдності. Для того щоб став можливим аналіз тієї або іншої речі, вона повинна бути зафіксована в нашій свідомості як деяке ціле, тобто попередньою умовою аналізу є цілісне, систематичне її сприйняття. І, навпаки, синтез можливий тоді, коли здійснений аналіз, коли виділені ті або інші сторони й елементи деякого цілого. Отже, синтез являє собою з'єднання отриманих при аналізі частин у єдине ціле [10, с. 68].

Поняття аналогія (гр., *analogia* – відповідність), у більш широкому значенні, вживається як подібність, відповідність, подоба предметів й явищ. Пізнавальне значення аналогії обумовлюється тим, що вона виступає одним з активних методів дослідження переважно на початковому етапі процесу пізнання. Першим кроком у висновках за аналогією є порівняння. Воно дозволяє при порівнянні предметів виявити характер спільності і розходження між ними.

До методу аналогії близький інший метод – екстраполяція. Екстраполяція – це поширення висновків, отриманих зі спостереження над однією частиною явища, на іншу його частину.

Індукція – це спосіб міркування від окремих суджень до більш загального судження, установлення загальних правил і законів на підставі вивчення окремих фактів й явищ. Вона починається з нагромадження знань про якнайбільше число в дечому однорідних предметів й явищ. Узагальнюючи подібні факти, людина робить твердження щодо приналежності даної ознаки всім предметам, що входять у даний клас.

Різниця між індукцією й дедукцією в протилежній спрямованості ходу думки. Узагальнюючи емпіричний матеріал, що накоплено, індукція готує ґрунт для висування припущень про причину досліджуваних явищ, а дедукція, теоретично обґрунтовуючи отримані індуктивним шляхом висновки, зменшує їхній гіпотетичний характер і перетворює в достовірне знання.

Дедукція вважається найкоротшим шляхом до пізнання, у цьому її характерна перевага. Її структура складається із трьох суджень: загального положення, іменованого великою посилкою; пов'язаного з ним судження, що призводить до його застосування і відомого за назвою малої посилки; висновку [21, с. 57].

Моделювання – особливий і досить універсальний метод наукового пізнання, що припускає вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення й дослідження його копії (моделі), що заміщає оригінал з певних сторін, що цікавлять дослідника.

Історичний і логічний методи наукового пізнання використовуються тільки там, де так чи інакше предметом дослідження стає історія об'єкта. Логічний метод дослідження тісно пов'язаний з історичним, і він визначається як метод відтворення, реконструювання в мисленні, свідомості складного об'єкта, що розвивається (або, що розвивалося) у формі історичної теорії. Для цього можуть використовуватися найрізноманітніші пізнавальні операції й методи. На відміну від історичного методу, при логічному дослідженні об'єкта дослідник відволікається, абстрагується від всіх історичних випадків, окремих фактів, зигзагів, і з історії виокремлюється саме головне, визначальне, істотне.

За реузльтатом першого розілу, ми можемо зазначити, що Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Територіальна оборона – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій.

Сили територіальної оборони Збройних Сил України – окремий рід сил Збройних Сил України, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони.

В Україні питання формування та організації діяльності територіальної оборони довгий час (до нападу Росії в 2014 році) регулювалось, якщо так можна було висловитись, Законом України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року» № 1932-XI. Статтею 18 зазначеного Закону було передбачено, що територіальна оборона України є системою загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період із завданнями: охорони та захисту державного кордону; забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади, органів військового управління, стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил); охорони та оборони важливих об'єктів і комунікацій; боротьби з диверсійно-розвідувальними силами, іншими озброєними формуваннями агресора та антидержавними незаконно утвореними озброєними формуваннями; підтримання правового режиму воєнного стану.

У 2015 році було зареєстровано проект Закону України «Про територіальну оборону України» № 2411 від 17.07.2015 року, але цей законопроект навіть не було розглянуто Верховною Радою України.

Враховуючи важливість територіальної оборони у забезпеченні обороноздатності та територіальної цілісності України, роль складових сектору безпеки й оборони та інших суб'єктів, що залучаються до виконання завдань територіальної оборони, а також з метою подальшого розвитку сучасних військових традицій Глава держави 2020 року запровадив День

територіальної оборони України, який відзначається щороку в першу неділю жовтня.

16 грудня 2020 року у ВР було зареєстровано проект Закону «Про територіальну оборону» № 4504, який, зокрема, передбачав виведення військ територіальної оборони (ВТрО) зі складу ЗС України в окреме військове формування, що було явно позитивною нормою. Пропонувалось навіть ввести новий вид служби – територіальна військова служба. Було передбачено створення Головного цивільно-військового органу ТрО, який би входив до Міністерства оборони, та командування військ територіальної оборони.

Не дивлячись на те, що цей законопроект був розглянутий і обговорений в профільному комітеті Верховної Ради України, замість нього на сесії ВР України був проголосований внесений значно пізніше законопроект під назвою «Про основи національного спротиву».

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В СТРУКТУРІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

2.1. Організаційно-правові засади державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України

Досліджуючи організаційно-правові фактори розвитку Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України, необхідно зазначити, що територіальна оборона ґрунтується на принципах територіальності, масовості, мінімального часу на розгортання та приведення підрозділів територіальної оборони у готовність до дій, єдиноначальності, централізації управління та децентралізації і контрольованої автономності застосування сил і засобів територіальної оборони, активності, рішучості та безперервності ведення територіальної оборони, наполегливості у досягненні мети територіальної оборони, узгодженого, спільного застосування сил і засобів, залучених до ведення територіальної оборони, безперервності взаємодії сил і засобів територіальної оборони, всебічного врахування і повного використання моральних та психологічних факторів.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про оборону України» [51], територіальна оборона України організовується та здійснюється відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» з урахуванням особливостей, визначених законодавством про оборону, мобілізацію та правовий режим воєнного стану.

Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про основи національного спротиву» [52], правову основу національного спротиву становлять

Конституція України, Закон України «Про основи національного спротиву», інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання Конституції та законів України інші нормативно-правові акти.

Територіальна оборона складається з військової, цивільної та військово-цивільної складових.

Військова складова територіальної оборони включає органи військового управління, військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України, інші сили і засоби сил безпеки та сил оборони, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони [5, с. 48].

Провідна роль в організації та виконанні завдань територіальної оборони належить Силам територіальної оборони Збройних Сил України, до яких належать:

- 1) Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- 2) регіональні органи військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- 3) бригади Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- 4) батальйони зі складу бригад Сил територіальної оборони Збройних Сил України.

До виконання завдань територіальної оборони та здійснення заходів підтримки і забезпечення територіальної оборони за рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України можуть залучатися інші сили і засоби Збройних Сил України.

Склад сил і засобів сил безпеки та сил оборони, що залучаються до територіальної оборони, визначається Головнокомандувачем Збройних Сил України за узгодженням з керівниками органів управління відповідних сил безпеки та сил оборони.

Цивільна складова територіальної оборони включає державні органи, органи місцевого самоврядування, які залучаються до територіальної оборони. Військово-цивільна складова територіальної оборони включає

штаби зон (районів) територіальної оборони та добровольчі формування територіальних громад, які залучаються до територіальної оборони [59, с. 107].

В основу побудови територіальної оборони закладається територіально-зональний принцип з урахуванням військово-адміністративного поділу території України.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про основи національного спротиву» [52], безпосереднє керівництво територіальною обороною здійснюється:

1) на всій території України – Головнокомандувачем Збройних Сил України через Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил України;

2) у межах військово-сухопутної зони – керівником регіонального органу військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України через регіональний орган військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України;

3) у межах зони територіальної оборони – керівником зони територіальної оборони через штаб зони територіальної оборони;

4) у межах району територіальної оборони – керівником району територіальної оборони через штаб району територіальної оборони.

Керівництво рухом опором здійснює Головнокомандувач Збройних Сил України через Командувача Сил спеціальних операцій Збройних Сил України.

Керівництво підготовкою громадян України до національного спротиву здійснюється Кабінетом Міністрів України через відповідні центральні органи виконавчої влади.

Військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України утворюються та функціонують:

1) у кожній зоні територіальної оборони та додатково в кожному місті, чисельність населення якого перевищує 900 тисяч мешканців, як бригади Сил територіальної оборони Збройних Сил України;

2) у кожному районі територіальної оборони та додатково в кожному адміністративному центрі області як батальйони Сил територіальної оборони Збройних Сил України.

У зонах територіальної оборони, чисельність населення яких перевищує 2400000 мешканців, можуть утворюватися та функціонувати додаткові військові частини (підрозділи) Сил територіальної оборони Збройних Сил України.

Для розміщення військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць використовується інфраструктура (фонди) Збройних Сил України, а також інфраструктура (фонди) складових сил безпеки та сил оборони, органів місцевого самоврядування у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Етапи і порядок створення та розвитку Сил територіальної оборони Збройних Сил України визначаються Головнокомандувачем Збройних Сил України.

Добровольчі формування територіальних громад утворюються з урахуванням ресурсних та людських можливостей відповідних територіальних громад.

Загальна кількість та місця розташування добровольчих формувань територіальних громад визначаються Командуванням Сил територіальної оборони Збройних Сил України за участю відповідних сільських, селищних, міських рад та затверджуються Головнокомандувачем Збройних Сил України [15, с. 87].

Порядок утворення, комплектування, функціонування, підстави та порядок розформування добровольчих формувань територіальних громад

визначаються Положенням про добровольчі формування територіальних громад, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

Діяльність добровольчих формувань територіальних громад здійснюється під безпосереднім керівництвом і контролем командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України за територіальним принципом.

У разі введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного стану всі добровольчі формування територіальних громад переходять в оперативне підпорядкування командирів відповідних військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України [61, с. 103].

На час дії воєнного стану за рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України добровольчі формування територіальних громад повністю або частково можуть залучатися до виконання завдань територіальної оборони поза межами визначеної зони територіальної оборони, а також направлятися до районів ведення воєнних (бойових) дій.

Командуванням Сил територіальної оборони Збройних Сил України разом з органами місцевого самоврядування, які розташовані в межах території відповідної зони територіальної оборони, розробляється та затверджується єдина символіка для всіх добровольчих формувань територіальних громад, що функціонують у межах території відповідної зони територіальної оборони.

Загальна кількість бригад станом на травень 2022 року, складає 32, з яких 25 повністю або частково приймають участь у бойових діях.

Бригада територіальної оборони: управління (штаб) бригади; 6 окремих батальйонів територіальної оборони; рота вогневої підтримки; рота протидиверсійної боротьби; мінометна батарея; підрозділи бойового і тилового забезпечення; медичний пункт.

Окремий батальйон територіальної оборони: управління (штаб); 4 стрілецькі роти ТрО; розвідувальний взвод; взвод зв'язку; інженерно-

саперний взвод; медичний пункт; чисельність та озброєння – аналогічне до стрілецького батальйону.

Окремий стрілецький батальйон: управління (штаб) батальйону, 3 стрілецькі роти; рота вогневої підтримки; розвідувальний взвод; польовий вузол зв'язку; інженерно-саперний взвод; взвод матеріального забезпечення; контрольно-технічний пункт; медичний пункт; клуб; чисельність батальйону – 492 особи; озброєння: ЗУ-23-2, 82-мм міномет 2Б9 «Волошка», РПГ-7, АК, ПМ; техніка: автомобільна.

Рота охорони військового комісаріату: управління роти; 4 взводи охорони; чисельність роти — 121 особа; озброєння: РПГ-7, АК, ПМ; техніка: автомобільна.

Загін оборони (до 2018): управління загону; 9 стрілецьких взводів; господарське відділення; відділення технічного обслуговування автомобільної техніки; медичний пункт; чисельність загону – 278 осіб; озброєння: РПГ-7, АК, ПМ; техніка: автомобільна.

Територіальна оборона повинна ґрунтуватися на принципах територіальності, масовості, мінімального часу на розгортання та приведення підрозділів територіальної оборони у готовність до виконання завдань за призначенням у місцях зон (районів) тероборони, ініціативності та єдиноначальності, централізації управління та децентралізації і контрольованої автономності застосування сил і засобів територіальної оборони, активності, рішучості та безперервності ведення територіальної оборони, наполегливості у досягненні мети територіальної оборони, узгодженого, спільного застосування сил і засобів, залучених до ведення територіальної оборони, безперервності взаємодії сил і засобів територіальної оборони, всебічного врахування і повного використання моральних та психологічних факторів, так як є важливою складовою безпеки і оборони України у протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам національній безпеці у мирний час та в особливий період. В основу побудови територіальної оборони закладається територіально-зональний принцип з

урахуванням військово-адміністративного поділу території України [11, с. 53].

Територіальна оборона України також має базуватися на готовності та здатності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, центральних органів виконавчої влади, складових сил безпеки і оборони та її громадян реалізувати завдання, які здійснюються у межах зон (районів) територіальної оборони України в мирний час та особливий період на всій території України або в окремих її місцевостях відповідно до вимог Закону.

Так, військова складова територіальної оборони України має включати в себе управління, частини (підрозділи) Військ (сил) територіальної оборони України, сили безпеки і оборони, які виконують завдання в інтересах територіальної оборони України та залучаються до заходів підготовки, організації, ведення та управління територіальною обороною України.

Цивільна складова, у свого чергу, має включити в себе центральні органи державної влади, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання та громадян України, які у добровільному порядку беруть участь у заходах з підготовки та ведення територіальної оборони України, а також у заходах щодо підготовки населення до оборони держави як основна складова [39, с. 128].

Військово-цивільна складова територіальної оборони повинна включати в себе добровільні загони формування територіальної оборони і безпеки територіальних громад, які в свою чергу, здійснюють заходи з підготовки оборони держави, як у мирний час так і в особливий період та в разі введення воєнного стану для відсічі агресору, який здійснив напад на Україну. Тому, для ефективного впровадження цього нового інституту оборони держави потрібно правильно визначитись, що таке територіальна оборона. На нашу думку, це фактично поліцейське військо, сформоване з активного резерву громадян України, як із числа діючих військовослужбовців Військ (сил) територіальної оборони, так і резервістів цього виду військових підрозділів, а також добровольців – членів (бійців)

добровольчих формувань територіальних громад, які мають в короткі терміни (за добу або трішки більше) мобілізуватися, зайняти відведені для них заздалегідь позиції оборони та захисту і бути готовими до виконання завдань, в тому числі і бойових, на території конкретної громади [4, с. 117].

Війська (Сили) ТрО мають бути укомплектовані за рахунок Державного бюджету і бюджетів місцевих територіальних громад, які формуватимуться, в тому числі, за рахунок окремих місцевих податкових зборів, у зв'язку з чим і озброїти та одягнути такі підрозділи ТрО не буде проблемою. В свою чергу війська (сили) ТРО також будуть займатися забезпеченням добровольчих формувань (загонів територіальної оборони і безпеки) територіальних громад матеріально-технічним обладнанням, озброєнням, необхідними засобами та фінансуванням їх діяльності. Тобто, для виконання завдань тероборони саме у межах територіальних громад місцеві органи влади і місцевого самоврядування і повинні ініціювати утворення добровольчих формувань (загонів територіальної оборони і безпеки).

Добровольчі формування територіальної громади повинні бути воєнізованими підрозділами, сформованими на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, які призначені для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони саме в межах території відповідної територіальної громади [65, с. 211].

Тобто, добровольчий загін територіальної оборони та безпеки конкретної територіальної громади – це фактично окремих підрозділ Військ (сил) територіальної оборони України, сформований на добровільній основі з жителів відповідної територіальної громади та підпорядкований у мирний час одночасно і командирі військової частини (підрозділу) Військ (сил) територіальної оборони України за територіальним принципом, і конкретній територіальній громаді, а у особливий період (у воєнний час) – тільки керівнику військової частини, який здійснює свою діяльність відповідно до

Закону та Положення про Загони територіальної оборони та безпеки територіальної громади, з метою підготовки та виконання завдань територіальної оборони України в межах конкретної територіальної громади [14, с. 19].

Підрозділи Військ (сил) територіальної оборони України повинні діяти на території Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя під безпосереднім військовим керівництвом Командувача Військ (сил) територіальної оборони України.

Для організації підготовки та виконання завдань територіальної оборони Війська (сили) територіальної оборони України повинні мати таку структуру: органи військового управління – Командування Військ (сил) територіальної оборони України в системі Міністерства оборони України; військові частини (бригади) Військ (сил) територіальної оборони України: бригади (тобто в столиці Києві та найбільших позакатегорійних областях – Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Одеська та Запорізька), батальйони в кожній області, особливо на кордоні з країнами, агресивно чи недружелюбно налаштованими, роти територіальної оборони України в інших невеликих та не проблемних областях та в районах, розташованих на кордоні із ворожоналаштованими сусідами, а також загони територіальної оборони та безпеки в кожній територіальній громаді [30, с. 212].

Керівники органу управління – командування Військ (сил) територіальної оборони України користуються щодо підлеглих військовослужбовців дисциплінарною владою Командувача виду Збройних Сил України в обсязі, визначеному Дисциплінарним статутом Збройних Сил України.

Керівники органу управління – Командування Військ (сил) територіальної оборони України та його заступники призначаються на посаду та звільняються з посади Міністром оборони України, у воєнний час – за погодженням із Головнокомандувачем ЗСУ.

Структура територіальної оборони на місцях повинна складатися із добровольчих підрозділів ТрО кожної ОТГ, в яких повинно перебувати на службі кількість добровольців, пропорційна кількості проживаючих там жителів, як в головному населеному пункті громади, так і в кожному селі, селищі або місті, які входять в дану ОТГ, а це приблизно від 7 до 10 відсотків від кількості проживаючих там чоловіків і жінок віком від 18 до 70 років, здатних фізично та морально-психологічно виконувати військову функцію та володіти вогнепальною зброєю [73, с. 215].

При цьому, кількість постійно діючих бійців таких загонів територіальної оборони та безпеки конкретного ОТГ у мирний час повинна визначатись територіальними громадами за погодженням із командиром військової частини Військ (сил) територіальної оборони, а також тих, хто буде перебувати в резерві і готовий приступити до виконання завдань в якості добровольця таких місцевих підрозділів у особливий період та у разі оголошення воєнного стану. При цьому, в селах, селищах таких громад, як варіант, пропонується створювати загони тероборони і безпеки у формі: відділення тероборони, в головному населеному пункті ОТГ – відділки, в районних центрах – відділи, в обласних – батальйони, а у столиці та позакатегорійних містах і областях – бригади. У воєнний час всі підрозділи тероборони разом із Командувачем військ (сил) тероборони перебувають у підпорядкуванні Головнокомандувача ЗСУ, а у мирний час – повинні перебувати у подвійному підпорядкуванні, як у місцевих органах влади – об'єднаних територіальних громадах, районних та обласних Радах, особливо в частині залучення бійців місцевих загонів тероборони для виконання функцій підтримання громадського порядку і безпеки в кожному населеному пункті, охорони важливих об'єктів інфраструктури і природних заповідників, зокрема і для боротьби з браконьєрством та незаконною вирубкою лісів, незаконним видобуванням піску та інших корисних копалин і т.д., так і у командування відповідних частин Військ (сил) тероборони України [34, с. 109].

Для виконання завдань територіальної оборони України, на постійній основі утворюються: в суб'єктах територіальної оборони України, центральних органах виконавчої влади та інших державних органах – відповідні структурні підрозділи (департаменти, управління, служби, відділи, сектори тощо) за рішенням їх керівництва; у Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях (відповідних військово-цивільних або військових адміністраціях у разі їх утворення) – штаби зон територіальної оборони; в районних державних адміністраціях (районних військово-цивільних або військових адміністраціях у разі їх утворення) адміністративно-територіальних одиниць – штаби районів територіальної оборони України.

В основу побудови територіальної оборони повинен закладатись виключно територіально-зональний принцип.

Особовий склад Військ (сил) територіальної оборони України складається: з військовослужбовців Військ (сил) територіальної оборони України та військовозобов'язаних, які перебувають у їх територіальному резерві, військовослужбовців Збройних сил України та інших військових формувань, направлених туди для подальшого проходження військової служби з визначеним терміном.

Чисельність Військ територіальної оборони України не включається до чисельності Збройних Сил України. Загальна гранична чисельність військовослужбовців Військ територіальної оборони України не повинна перевищувати 10000 осіб у мирний час, а чисельність військовозобов'язаних, які перебувають у територіальному резерві Військ ТрО, повинна складати приблизно 400000 осіб (хоча б половина громадян України, які мають бойовий досвід під час здійснення АТО та за час повномасштабної війни з Росією після 24 лютого 2022 року). Але, у разі необхідності, чисельність Військ (сил) територіальної оборони України може бути змінена відповідним законом.

Прикладом українських формувань для розбудови власних збройних сил скористалася Польща, яка від 2015 року впроваджує аналогічну практику, відновивши власні Війська територіальної оборони [74, с. 89].

Так, війська територіальної оборони – один з п'яти видів збройних сил Польщі, формування якого розпочалось 2015 року, як їх резервного компоненту. Плани передбачають формування резервів, які будуть гранично налічувати до 50000 осіб частково зайнятих добровольців.

Схожа організація, з такою ж назвою, існувала в Польщі від 1965 року, але була розформована 2008 року, як частина програми модернізації. Намір відтворення військ територіальної оборони було вперше озвучено 2015 року у відповідь на війну на Донбасі та побоювання, що в поточному стані польські військові будуть погано підготовлені до протистояння з супротивником у аналогічних умовах конфлікту низької інтенсивності.

Початок створення сучасної системи територіальної оборони у Польщі припадає на 30 грудня 2015 року з призначенням Гжегожа Квасняка повноважним зі створення територіальної оборони Міністром національної оборони Антонієм Мацеревичем. Наступним кроком стало підписання міністром національної оборони Концепції створення Територіальної оборони, яке відбулося 25 квітня 2016 року. Війська територіальної оборони Польщі розпочали свою діяльність 1 січня 2017 року на підставі закону від 16 листопада 2016 року «Про внесення змін до закону про загальний військовий обов'язок та деякі інші закони», який був підписаний Президентом Республіки Польща Анджеєм Дудою 20 грудня 2016 року [30, с. 215].

Від 29 березня 2017 року Війська територіальної оборони набули спроможностей і розпочали офіційну діяльність, прийнявши під команду три перші бригади, розташовані у Білостоці, Любліні й Ряшеві.

На створення військ територіальної оборони в 2017 році було виділено понад 1 млрд злотих (близько 320 млн. дол). На кінець 2017 року чисельність особового складу сягнула понад 7600 осіб.

В 2019 році для забезпечення високого та уніфікованого стандарту підготовки всіх солдатів польських військ територіальної оборони (ТрО) у Польщі створюються мобільні навчальні команди.

Кожна мобільна навчальна команда – підрозділ з кількох людей, який навчає інструкторів – професійних солдатів і добровольців. У свою чергу, інструктори передають знання і навички солдатам частин територіальної оборони.

Мобільні навчальні команди складаються з колишніх військовослужбовців підрозділів спеціального призначення, серед яких: оператори, парамедики, зв'язківці та снайпери. Всі вони володіють знаннями і навичками, отриманими на польських і іноземних курсах, а також мають бойовий досвід у закордонних миротворчих місіях [74, с. 305].

Завдання Військ територіальної оборони: проведення оборонних заходів у взаємодії з операційними військами та посилення не військових структур; проведення незалежних нетрадиційних операцій, протидиверсійних і протидесантних заходів; участь у забезпеченні прийняття й розгортання союзницьких сил для посилення вказаних районів; реалізація заходів зі сфери: антикризового реагування, боротьба зі стихійними лихами й ліквідація їх наслідків, охорона майна, пошуково-рятувальні операції; проведення інформаційних заходів.

Згідно із світовим досвідом, країни (за винятком США), які не спроможні стримувати агресію сильного противника армією мирного часу, зберігають потужну спроможність активно захищати свій суверенітет, окрім потенціалу регулярних військ, і силами місцевої (територіальної) оборони. Підготовка такої оборони надає низку переваг перед іншими способами підготовки держави до оборони. Зокрема, за оцінками експертів, утримання сил територіальної оборони обходиться державі значно дешевше, ніж постійне утримання значної кількості сучасних регулярних військ, наприклад, у США – в шість разів, в Данії та ФРН – в десять разів [69].

Так, Швейцарія і Ізраїль утримують армії, що діють за принципом загальної військової повинності. Усі чоловіки, наприклад, в Ізраїлі від 19 до 50 років проходять військову (альтернативну) службу. Мала частина регулярного професійного війська утримує сучасну піхоту та озброєння, але, до цього, планово забезпечує підготовку значної кількості резервістів, які утримуються за принципом поліцейської системи зберігаючи при собі легке стрілецьке озброєння, боєприпаси та спорядження. Тобто в особливий період Ізраїль ефективно утримує 95-98 відсотків особового складу військ саме в резерві.

ФРН утримує частину регулярної армії, яка комплектується за змішаним принципом: за вільним наймом – регулярні війська, за призовом – війська територіальної оборони, строкова служба в яких становить до 6 місяців, далі – служба в резерві. Лише 10 відсотків німецьких військ ТрО утримуються на постійній основі (за вільним наймом). Головне завдання військ ТрО ФРН – підготовка резерву армії, формування бойових частин для сухопутних військ та ведення територіальної оборони.

США утримують велику за чисельністю національну гвардію, яка виконує завдання із забезпечення національної безпеки в складі армії і являє собою фактично організований резерв Збройних сил США. Комплектується вона військовослужбовцями на добровільній основі, які проходять мотивовану службу в резерві та можуть бути залучені до дійсної служби за наказом губернатора або військового командування. Законодавством Національна гвардія наділена правом виконувати завдання із забезпечення безпеки як у військовій, так і у цивільній сфері. Таким чином, різноманітність підходів до вирішення завдання формування сил та засобів територіальної оборони у передових країнах світу дещо різні, але є певні принципово схожі позиції. Територіальні війська це складова або навіть головна частина регулярної армії, бо утримувати територіальні війська дешевше ніж регулярні, однак не безплатно, при цьому – головне навантаження на їх утримання лягає на державний бюджет, часткове – на

місцеві, повна або часткова мобілізація резервів здійснюється в загрозовий час або з оголошенням воєнного стану [74, с. 234].

До 2014 року багато європейських держав також не приділяли значної уваги національній чи територіальній обороні. Утім, на сучасному етапі, наприклад в тій же Фінляндії відбулася переорієнтація на підвищену готовність до загрозової ситуації, у зв'язку з чим, перевагою процесу саме призову на військову службу є те, що фактично уряд таким способом має можливість підбирати кандидатів уже у професійні збройні сили. Важливим є і зворотній зв'язок між призовниками і збройними силами, оскільки резервісти приносять у військо багато нової актуальної інформації про технології і суспільство. Тому, не дивно, що у 2017 році у Фінляндії змінено законодавство, у відповідності до якого, поріг застосування збройних сил нижче, але час реагування на загрозу швидше і коротше. Тепер мета захисту Фінляндії полягає в тому, що оборона у них розроблена таким чином, щоб у випадку раптового нападу ворога не використовувати військові бази та відповідну інфраструктуру, якими вони користувались у мирний час.

Дослівно із їх законів, це звучить так: «гарнізони, авіабази, військово-морські бази будуть пустими, а їх військові будуть діяти по всій державі, оскільки у них є мобілізаційні сили і мають зберігати спорядження в потрібних місцях, щоб воно було в безпеці, але, воно має бути доступним під час призову» [30, с. 215]

Цікавим є і те, що Польща, яка активно почала створювати підрозділи територіальної оборони лише у 2015 році, вже в 2017 році виділила на їх утримання і розбудову 320 млн. доларів США! Якщо у 2017 році чисельність особового складу цих загонів сягнула понад 7600 осіб, то на кінець 2022 року заплановано їх доукомплектувати – до 50 тисяч осіб, а загальний бюджет збільшити – до 900 млн. доларів США. Поляки закупають навіть джипи, ставлять туди стрілецьке озброєння, яке надає можливість підрозділам тероборони виконувати завдання на будь-якій території. Новизна в розбудові тероборони в Польщі полягає і в тому, що її суть саме у територіальній

військовій службі, тобто, коли солдати, які раніше не проходили службу, зобов'язані пройти 16-ти денну базову підготовку, а протягом трьох років під час вихідних – проходити навчання за програмою індивідуального та спеціального навчання. Лише 10 відсотків особистого складу військ ТрО Польщі складають професійні військові, які перебувають на службі чи в запасі, а решту становлять резервісти-добровольці, які підписують контракт на проходження служби терміном від 2 до 6 років і отримують призначення до конкретної військової частини [74, с. 268].

Разом з тим, все ж основним завданням підрозділів ТрО Польщі є ведення бойових дій разом із регулярною армією з метою знищення або зупинення противника, а у мирний час вони лише виконують завдання, пов'язані із захистом цивільного населення від наслідків стихійних лих та протистояти проведенню спеціальних інформаційних операцій (хоча й теж не зрозуміло як). Це в сукупності і дало підстави багатьом фахівцям ставити під сумнів таку модель ТрО, з якої просто фактично вийшов ще один вид регулярних Збройних сил, який по суті дублює функцію сухопутних військ.

Досить цікавою є і оборонна доктрина Румунії, де добровольчий резерв, як частина національних резервних сил, має бути створений із громадян, які на добровольчих засадах погодилися зайняти посади в оборонній організаційній структурі національних органів, відповідальних за національну оборону, безпеку і громадський порядок.

Приклад справді ефективної тероборони у класичному розумінні ми можемо спостерігати і у тій же Швейцарії. Тим кожен громадянин, по суті, є солдатом, бойовою одиницею. Кожен швейцарець проходить бойову підготовку і лише одиниці з них потім ідуть служити до регулярного війська. Але, якщо раптом на горизонті являється загроза, за три дні кількість війська країни банкірів та сироварів збільшується з 10 тисяч до 1,7 мільйона.

Швейцарська модель також має свої відмінності, бо там мілітаризоване фактично все суспільство. Їхній позаблоковий статус нейтралітету дозволяє говорити про те, що, мовляв, «ми ні від кого не сподіваємося на допомогу,

але, завжди готові включитися самостійно», тому, Швейцарці можуть мобілізуватись одразу [30, с. 216].

Показово, що і в тій же Естонії протягом двох – чотирьох годин з моменту загрози люди займають наперед встановлені позиції, не очікуючи команди зверху, рішення приймаються на рівні низових організацій. Щочетверга у них проводиться так званий День захисту і величезна кількість людей займається на полігонах, у тирах, відпрацьовують багато навичок, що можуть знадобитися у воєнний час. В естонських підрозділах ТрО, які називаються «кейсейліти», є загони, які озброєні навіть «джавелінами». Їх тероборона чисельніше більш потужна ніж регулярна армія. ТрО налічує 20 тисяч осіб, а збройні сили – до 8 тисяч, при цьому, ці територіальні підрозділи виконують спеціальні завдання саме в громадах.

Отже, провідна роль в організації та виконанні завдань територіальної оборони належить Силам територіальної оборони Збройних Сил України.

У складі Сил територіальної оборони України передбачено 25 бригад (одна бригада на регіон), які складаються із понад 150 батальйонів (один батальйон на район). Територіальна оборона ґрунтується на принципах територіальності, масовості, мінімального часу на розгортання та приведення підрозділів територіальної оборони у готовність до дій, єдиноначальності, централізації управління та децентралізації і контрольованої автономності застосування сил і засобів територіальної оборони, активності, рішучості та безперервності ведення територіальної оборони, наполегливості у досягненні мети територіальної оборони, узгодженого, спільного застосування сил і засобів, залучених до ведення територіальної оборони, безперервності взаємодії сил і засобів територіальної оборони, всебічного врахування і повного використання моральних та психологічних факторів.

2.2. Роль Сил територіальної оборони у здійсненні державної політики у сфері національної безпеки і оборони України

Силам територіальної оборони Збройних Сил України належить чільна роль в організації та виконанні завдань територіальної оборони. Територіальна оборона, наряду з рухом опору та підготовкою громадян України до національного спротиву є складовою Національного спротиву в Україні.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи національного спротиву» [52], національний спротив – комплекс заходів, які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України.

До органів управління силами і засобами, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, відноситься Генеральний штаб Збройних Сил України, Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України, регіональні органи військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України, органи управління інших складових сил безпеки та сил оборони, у підпорядкуванні яких перебувають сили і засоби, що сплановані та/або залучаються до виконання завдань територіальної оборони, штаби зон (районів) територіальної оборони.

Безпосереднє керівництво територіальною обороною здійснюється:

на всій території України – Головнокомандувачем Збройних Сил України через Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил України;

у межах військово-сухопутної зони – керівником регіонального органу військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України

через регіональний орган військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України;

у межах зони територіальної оборони – керівником зони територіальної оборони через штаб зони територіальної оборони;

у межах району територіальної оборони – керівником району територіальної оборони через штаб району територіальної оборони.

Завданнями територіальної оборони є:

1) своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості;

2) участь у посиленні охорони та захисті державного кордону;

3) участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій;

4) участь у підготовці громадян України до національного спротиву;

5) участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління;

6) участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, районного у містах рад, сільських, селищних, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення;

7) забезпечення умов для стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил) або їх перегрупування;

8) участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій;

9) участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах;

10) участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях;

11) участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями;

12) участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника);

13) участь у наданні населенню правових послуг у порядку, передбаченому Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [52].

Завданнями руху опору є:

1) формування осередків руху опору та набуття ними відповідних спроможностей;

2) перешкоджання діям військ (сил) агресора (противника);

3) участь у проведенні спеціальних (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) операцій;

4) участь у підготовці громадян України до руху опору.

Штаби зон (районів) територіальної оборони у мирний час та особливий період призначені для підготовки до територіальної оборони та її ведення, координації здійснення заходів територіальної оборони силами та засобами сил безпеки та оборони територіальної оборони та забезпечення реалізації Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головами обласних (районних), Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (керівників відповідних військово-цивільних або військових адміністрацій у разі їх утворення) повноважень щодо керівництва територіальною обороною у відповідній зоні (районі).

Організація підготовки та управління силами і засобами складових сил безпеки і оборони, що залучаються до виконання завдань територіальної

оборони, здійснюється через постійно діючі оперативні групи, що входять до складу штабів зон (районів) територіальної оборони [41, с. 168].

У своїй діяльності штаб зони (району) територіальної оборони керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, Типовим положенням, положенням про відповідний штаб зони (району) територіальної оборони, а також наказами та директивами Головнокомандувача Збройних Сил, командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил, Генерального штабу Збройних Сил та регіональних управлінь Сил територіальної оборони Збройних Сил, розпорядженнями керівників відповідної зони (району) територіальної оборони [47].

Основними завданнями штабу зони (району) територіальної оборони є:

1) в мирний час:

збір, обробка, узагальнення, аналіз інформації та оцінка обстановки, яка впливає на підготовку складових територіальної оборони, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони у зоні (районі) територіальної оборони;

підготовка необхідних розрахунків і пропозицій, аналітичних матеріалів для прийняття керівниками зони (району) територіальної оборони рішень з питань територіальної оборони;

організація та здійснення планування територіальною обороною в межах території відповідної зони (району) територіальної оборони;

участь в організації проведення обстеження важливих об'єктів і комунікацій, інших об'єктів критичної інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів підвищеної небезпеки, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення, участь в організації їх охорони та оборони;

забезпечення реалізації повноважень керівників зон (районів) територіальної оборони щодо планування територіальної оборони у відповідній (відповідному) зоні (районі) територіальної оборони;

участь у створенні системи управління територіальної оборони в межах відповідної зони (району) територіальної оборони;

відпрацювання на підставі рішень керівника зони (району) територіальної оборони порядку організації територіальною обороною, визначення форм і способів виконання завдань територіальної оборони та доведення до виконавців розпорядження керівника зони (району) територіальної оборони, організація здійснення контролю за їх виконанням;

організація та підтримка взаємодії між штабами зон (районів) територіальної оборони, органами управління та силами цивільного захисту відповідної територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту під час підготовки та виконання завдань територіальної оборони;

організація та здійснення контролю за підготовкою та готовністю сил і засобів, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони;

організація підготовки та проведення навчань (тренувань) із силами та засобами сил безпеки та оборони територіальної оборони зон (районів) та участь у навчаннях (тренуваннях) за планом підготовки Збройних Сил;

управління діями сил і засобів, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони;

сприяння організації системи загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву;

керівництво бригадами (батальйонами) Сил територіальної оборони Збройних Сил та координація дій щодо створення системи добровольчих формувань територіальних громад в межах зони (району) територіальної оборони, визначення їх завдань в мирний час та особливий період;

організація та забезпечення здійснення заходів скритого управління підпорядкованими військами (силами);

участь у сприянні заходам з організації підготовки руху опору;

організація забезпечення охорони державної таємниці, криптографічного та технічного захисту інформації, протидії технічним розвідкам, захисту іншої інформації з обмеженим доступом;

2) в особливий період додатково до завдань мирного часу (до введення правового режиму воєнного стану):

здійснення контролю за готовністю сил і засобів, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони;

збір, обробка, узагальнення, аналіз та оцінка обстановки, яка впливає на виконання завдань територіальної оборони у зоні (районі) територіальної оборони, та надання Раді оборони області, керівникам районів територіальної оборони необхідної інформації;

уточнення (розроблення) плану територіальної оборони зони (району) територіальної оборони;

відпрацювання донесень і своєчасне подання до вищого штабу;

управління діями силами і засобами сил безпеки та оборони територіальної оборони, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, в умовах особливого періоду;

залучення сил і засобів сил безпеки та оборони (за узгодженням з керівниками органів управління відповідних сил безпеки та оборони) за рішенням Головнокомандувача Збройних Сил до організації, підготовки, підтримання та виконання завдань руху опору;

участь в інформаційних заходах, які спрямовані на підвищення ефективності функціонування системи територіальної оборони держави та протидію інформаційним операціям агресора (противника);

забезпечення доведення до цивільного населення (в частині, що стосується) наказів та розпоряджень вищого військового керівництва України, військового командування, керівників відповідної (відповідного) зони (району) територіальної оборони;

організація та забезпечення скритого управління військами (силами) в межах відповідної (відповідного) зони (району) територіальної оборони;

3) з моменту введення правового режиму воєнного стану додатково уточнення документів плану територіальної оборони зони (району) територіальної оборони, що стосується запровадження та здійснення заходів

правового режиму воєнного стану (за необхідності розроблення нових документів).

Основною функцією штабу зони (району) територіальної оборони є створення та функціонування системи територіальної оборони у визначеній (визначеному) зоні (районі) відповідальності [70, с. 215].

До інших функцій штабу зони (району) територіальної оборони належать:

здійснення збору, аналізу та оцінки обстановки, яка впливає на підготовку територіальної оборони в мирний час, на виконання завдань територіальної оборони в особливий період та в умовах правового режиму воєнного стану;

розроблення проекту плану штабу зони (району) територіальної оборони та участь у розробленні проекту плану територіальної оборони у військово-сухопутній зоні відповідальності регіонального управління (плану штабу зони (району) територіальної оборони);

узагальнення інформації про наявні мобілізаційні ресурси та вільні мобілізаційні ресурси, які можуть бути передані до складу добровольчих формувань;

участь у створенні та функціонуванні системи управління територіальної оборони;

уточнення важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури обласного, районного, сільського, селищного, міського значення;

надання за підпорядкованістю пропозицій щодо створення запасів матеріально-технічних засобів і сировинних ресурсів, які необхідні для виконання завдань територіальної оборони, здійснення контролю за їх зберіганням, використанням та поповненням;

підтримання взаємодії під час підготовки територіальної оборони із силами та засобами сил безпеки та оборони територіальної оборони та суміжними штабами зони (району) територіальної оборони;

здійснення контролю за станом укомплектованості особовим складом, забезпеченістю озброєнням та військовою технікою, боєприпасами, пально-мастильними матеріалами та іншими матеріальними засобами сил та засобів сил безпеки та оборони територіальної оборони, які плануються залучити (або залучені) до виконання завдань територіальної оборони;

організація забезпечення охорони державної таємниці (скритого управління військами), криптографічного та технічного захисту інформації, протидії технічним розвідкам, захисту іншої інформації з обмеженим доступом;

організація проведення навчань (тренувань) із силами та засобами сил безпеки та оборони територіальної оборони;

участь у підготовці громадян України до національного спротиву (в тому числі їх загальновійськової підготовки);

координація дій добровольчих формувань територіальних громад в межах відповідальної (відповідального) зони (району) територіальної оборони в інтересах виконання завдань територіальної оборони [59, с. 103].

Типовий штаб зони територіальної оборони складається з таких підрозділів:

керівництво (включаючи посадових осіб штабу бригади Сил територіальної оборони);

юридична служба;

група персоналу;

інформаційно-телекомунікаційний вузол;

центр планування та управління (у складі відділу планування загальних заходів територіальної оборони, відділу планування спеціальних (бойових) дій підрозділів Сил територіальної оборони, відділу розвідки (збору, узагальнення, аналізу даних розвідки та інформації), відділу управління виконанням завдань територіальної оборони із службою оперативних чергових, група напрямків);

відділ організації бойової (спеціальної) підготовки та відновлення боєздатності;

служба охорони державної таємниці і захисту інформації;

відділення цивільно-військового співробітництва;

відділення морально-психологічного забезпечення;

підрозділ охорони та забезпечення;

група сил підтримки;

медична служба;

відділення логістики (у складі груп тилового забезпечення та групи технічного забезпечення);

фінансово-економічна служба;

служба зв'язків із громадськістю;

групи представників (оперативних груп) військової та цивільної складових територіальної оборони в штабі зони територіальної оборони.

Типовий штаб району територіальної оборони складається з таких підрозділів:

керівництво (включаючи посадових осіб штабу батальйону Сил територіальної оборони);

юридична служба;

група персоналу;

інформаційно-телекомунікаційний вузол;

відділ планування та управління (у складі відділення планування загальних заходів територіальної оборони, відділення планування спеціальних (бойових дій) підрозділів Сил територіальної оборони, відділення розвідки (збору, узагальнення, аналізу даних розвідки та інформації), відділ управління виконанням завдань територіальної оборони із службою оперативних чергових, що розгортається в особливий період);

відділення організації бойової (спеціальної) підготовки та відновлення боєздатності;

служба охорони державної таємниці і захисту інформації;

група цивільно-військового співробітництва;
підрозділ охорони та забезпечення;
група сил підтримки;
медична служба;
група логістики (у складі групи тилового забезпечення та групи технічного забезпечення);
фінансово-економічна служба;
групи представників (оперативних груп) військової та цивільної складових територіальної оборони в штабі району територіальної оборони.

Залежно від обстановки, обсягу покладених завдань, змін в організаційно-штатній структурі бригад (батальйонів) Сил територіальної оборони за рішенням Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил структура штабів зон (районів) територіальної оборони може мати певні відмінності від типових [59, с. 106].

Обов'язки посадових осіб штабу зони (району) територіальної оборони розробляються на підставі затвердженого у визначеному Типовим положенням порядку положення про відповідний штаб з урахуванням організаційно-штатної структури штабу, обсягу покладених завдань особливостей зони (району), наявних ресурсів тощо.

Зазначені обов'язки узгоджуються з керівниками (командирами, начальниками) сил безпеки та оборони територіальної оборони, від яких призначаються представники до штабу зони (району) територіальної оборони, та затверджуються головою відповідної обласної (районної) держадміністрації (керівником військово-цивільної або військової адміністрації у разі її утворення).

Робота штабу зони (району) територіальної оборони в мирний час та особливий період з введенням в дію планів територіальної оборони організовується відповідно до рішення голови обласної (районної) держадміністрації (керівника військово-цивільної або військової адміністрації у разі її утворення).

Під час проведення тренувань та навчань з територіальної оборони, а також в особливий період з введенням в дію планів територіальної оборони зон (районів) територіальної оборони представники сил безпеки та оборони територіальної оборони займають визначені робочі місця в штабі зони (району) територіальної оборони.

В особливий період у разі зміни пункту управління, переміщення штабу зони (району) територіальної оборони на запасні пункти управління здійснюється за рішенням керівника зони (району) територіальної оборони або за розпорядженнями (наказами) вищих штабів [70, с. 219].

Отже, територіальна оборона в Законі «Про основи національного спротиву» визнається як одна із складових, так званого, «національного спротиву», разом із Рухом опору та підготовкою громадян України до національного спротиву, причому найбільшу увагу чомусь таки приділяється саме «руху опору», а не територіальній обороні.

Тим більше, треба мати на увазі, що саме поняття «національний спротив» ніколи до цього не використовувалося в нашому законодавстві, на відміну від поняття «територіальна оборона», яка повинна діяти і в мирний час, а ось національний спротив – ні, бо він передбачає його здійснення лише на окупованій, хоча і тимчасово, території України та території, яка захоплена агресором під час збройної агресії проти України.

Підготовка громадян України до «національного спротиву» також не може бути самостійною складовою цього нового поняття, так як в її основу покладено загальновійськове підґрунтя, яке організовується органами влади за територіально-зональним принципом і нічим не відрізняється від складових підготовки держави до оборони в мирний час, що вже було передбачено Законом України «Про оборону України» і тому, як наслідок, більше відноситься до поняття територіальної оборони [4, с. 116].

Недостатньо в Законі «Про основи національного спротиву» виписано правовий статус «добровольчих формувань», бо незрозуміло: воно є збройним, воєнізованим чи військовим формуванням, адже його члени

мають право мати не лише мисливську, а і індивідуальну стрілецьку зброю. Тому, навіть по цій причині добровольчі формування не можуть відноситися однозначно до чисто цивільної складової територіальної оборони, оскільки мають організаційну структуру і військового стану: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, в них має проводитись військова, як мінімум, підготовка, що вже є ознакою воєнізованого формування, а наявність у її бійні вогнепальної зброї у воєнний час однозначно відносить їх до збройних формувань.

Не зовсім зрозумілим є і правовий статус добровольця, який підписав контракт «добровольця територіальної оборони». Можна лише припустити, що це має бути цивільна особа, якій надається право на використання як мисливської зброї, так і індивідуальної штатної зброї у складі добровольчого формування і яка має періодично проходити навчання та збори в цьому добровольчому формуванні, а із настанням режиму воєнного стану або початку бойових дій має прибути до цього добровольчого формування для подальшого проходження служби по захисту своєї території [59, с. 103].

Однак, наразі правовий статус добровольця добровольчих формувань територіальної оборони не достатньо врегульований, хоча, у цьому випадку служба добровольця дещо нагадує службу резервіста ЗСУ та інших військових формувань. Тому, як один із варіантів, вважаю, що потрібно було прирівняти осіб, які виявляють бажання проходити в подальшому службу в добровольчому формуванні ТрО, до статусу резервіста військових формувань Сил територіальної оборони. На мій погляд, це дозволить не лише правильно визначити правовий статус такої особи і уникнути плутанини з іншими добровольцями (адже контракт із ЗСУ та іншими військовими формуваннями також укладається добровільно), а й врегулює порядок проходження служби добровольця як резервіста та допоможе правильно встановити правовий та соціальний захист таких осіб відповідно до статусу резервістів військових формувань, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, а також членів їх сімей, гарантованих чинними законодавчими актами (див. п.

2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [53] та Главу V Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [42]).

Занадто бюрократизованим, на нашу думку, виглядає процес призначення командирів добровольчих формувань територіальних громад, що здійснюється Командувачем Сил ТрО ЗСУ за поданням командира військової частини Сил ТрО ЗСУ, за погодженням з органом місцевого самоврядування, на території якого функціонуватиме таке добровольче формування, і ще проходять обов'язкову спеціальну перевірку в Службі безпеки України і Національній поліції України у порядку, визначеному законодавством України.

Зрозуміло, що вказані заходи є своєрідним запобіжником проти призначення недостатньо вмотивованих та непатріотично налаштованих громадян командирами добровольчих формувань. Проте, з іншого боку, процес призначення командира добровольчого формування може бути надто тривалим. Тому, вважаємо за доцільне розглянути можливість передачі повноважень щодо підбору і призначення командирів добровольчих формувань ТрО на нижчі рівні керівної ланки – керівників бригад чи навіть батальйонів Сил ТрО, які і будуть здійснювати координацію діяльності цих формувань [70, с. 218].

Разом з тим, зауважу, що також викликає занепокоєння надання органам місцевого самоврядування повноважень впливати на призначення командирів добровольчих підрозділів територіальних громад. Адже у разі обрання на місцевих виборах до органів місцевого самоврядування осіб, дії і політичні погляди яких дають підстави для припущення про їх «симпатії» до країни-агресора, запропоновані повноваження органів місцевої влади щодо вливу на призначення командирів добровольчих формувань можуть містити потенційну загрозу національній безпеці.

Вважаю також віднести за доцільне до переліку повноважень саме Командування Сил ТрО «визначати напрямки підготовки та затверджувати

відповідні програми підготовки добровольчих формувань територіальних громад та організувати їх реалізацію», оскільки добровольчі формування ТрО мають координуватись командуванням ТрО.

Пізніше, вже після кількох місяців повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, народними депутатами різних фракцій було нашвидкуруч підготовлено законопроект, проголосований більшістю ВР України, «Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву», щодо надання можливості територіальній обороні виконувати завдання і у регіонах ведення воєнних (боювих) дій, у відповідності до якого територіальна оборона тепер має своєчасно реагувати та вживати необхідні заходи щодо оборони територій і захисту населення на визначеній території не тільки до «моменту розгортання там угруповання військ, призначених для ведення бойових дій з відсічі збройної агресії», а і після, що є абсолютно вірним підходом до діяльності територіальної оборони [43].

В той же час, надання цим законодавчим актом можливості виконання завдань територіальної оборони добровольчими формуваннями на всій території України, а не тільки на тій, де вони були створені, і діють, в межах конкретної територіальної громади, включно з районами ведення воєнних (боювих) дій, рішення про що приймається Головнокомандувачем Збройних Сил України, фактично перетворило підрозділи територіальної оборони, в тому числі і добровольчі, у регулярні частини ЗСУ, чим підривається основна мотивація участі добровольців саме в захисті свого населеного пункту, своєї домівки та своєї сім'ї, від нападу противника.

На мій погляд, під час дослідження ролі Сил територіальної оборони у здійсненні державної політики у сфері національної безпеки і оборони України, необхідно згадати й про роль військово-патріотичних організацій у цьому процесі. Так, 13 жовтня 2015 року, напередодні Дня захисника України, військово-патріотичні організації заснували «Рух сприяння територіальній обороні України». До складу громадської спілки увійшли

організації, які займаються військовою та допризовною підготовкою чоловіків та жінок, молоді та дітей, мобілізованих та військовиків-добровольців. Серед засновників та ініціаторів Руху сприяння територіальній обороні України є великі загальноукраїнські структури, такі, як Український Легіон, Національна скаутська організація України Пласт, Молодіжний клуб Джура, Молодіжний націоналістичний конгрес а також дещо менші, але не менш ефективні організації Центр спеціальної тактичної підготовки «БЛИЙ ВОВК», Українська резервна армія та Українська жіноча варта, Дарницька громадська варта, а також тренувальний загін «Десна», представники загонів територіальної оборони.

Стратегічною метою руху, згідно Меморандуму, учасники встановили створення в Україні потужного громадського інституту територіальної оборони України, запровадження масової військової підготовки громадян з метою підвищення обороноздатності країни, налагодження всебічної підтримки та співпраця громадськості з державними інституціями в сфері територіальної оборони України [16, с. 203].

Координаційна Рада Руху вивчила позитивний досвід територіальної оборони Естонії, Литви Британії, Польщі, Латвії, Швейцарії, США і прийшла до висновку, що Україна має величезний потенціал створення сил територіальної оборони.

На даний момент Рух ефективно співпрацює з Генеральним штабом ЗСУ на підставі підписаного між РСТОУ та Начальником Генерального штабу Меморандуму про співпрацю. Крім того, Рух представлений делегатами від усіх організацій-учасників у робочій групі з питань територіальної оборони, створеній при Раді національної безпеки та оборони України.

На міжнародному рівні Рух СТОУ провів ряд презентацій для військових аташе країн НАТО, а також підтримує постійні стосунки із організаціями, які складають основу територіальної оборони в країнах-союзниках. Зокрема, представники Руху вивчили досвід Союзу оборони

Естонії та Сил оборони Литви під час робочих поїздок, активно беруть участь у спільних заходах з Силами територіальної оборони Польщі та Союзом стрільців Литви [30, с. 216].

Отже, ми можемо дійти до висноку, що провідна роль в організації та виконанні завдань територіальної оборони належить Силам територіальної оборони Збройних Сил України, до яких належать:

- 1) Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- 2) регіональні органи військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- 3) бригади Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- 4) батальйони зі складу бригад Сил територіальної оборони Збройних Сил України.

У складі Сил територіальної оборони України передбачено 25 бригад (одна бригада на регіон), які складаються із понад 150 батальйонів (один батальйон на район). Формування підрозділів Сил територіальної оборони завершено до 15 лютого 2022 року.

Територіальна оборона ґрунтується на принципах територіальності, масовості, мінімального часу на розгортання та приведення підрозділів територіальної оборони у готовність до дій, єдиноначальності, централізації управління та децентралізації і контрольованої автономності застосування сил і засобів територіальної оборони, активності, рішучості та безперервності ведення територіальної оборони, наполегливості у досягненні мети територіальної оборони, узгодженого, спільного застосування сил і засобів, залучених до ведення територіальної оборони, безперервності взаємодії сил і засобів територіальної оборони, всебічного врахування і повного використання моральних та психологічних факторів.

Викликає занепокоєння надання органам місцевого самоврядування повноважень впливати на призначення командирів добровольчих підрозділів територіальних громад. Адже у разі обрання на місцевих виборах до органів місцевого самоврядування осіб, дії і політичні погляди яких дають підстави

для припущення про їх «симпатії» до країни-агресора, запропоновані повноваження органів місцевої влади щодо вливу на призначення командирів добровольчих формувань можуть містити потенційну загрозу національній безпеці.

Вважаю за доцільне віднести до переліку повноважень саме Командування Сил ТрО «визначати напрямки підготовки та затверджувати відповідні програми підготовки добровольчих формувань територіальних громад та організувати їх реалізацію», оскільки добровольчі формування ТрО мають координуватись командуванням ТрО.

В той же час, надання Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» [43] можливості виконання завдань територіальної оборони добровольчими формуваннями на всій території України, а не тільки на тій, де вони були створені, і діють, в межах конкретної територіальної громади, включно з районами ведення воєнних (бойових) дій, рішення про що приймається Головнокомандувачем Збройних Сил України, фактично перетворило підрозділи територіальної оборони, в тому числі і добровольчі, у регулярні частини ЗСУ, чим підривається основна мотивація участі добровольців саме в захисті свого населеного пункту, своєї домівки та своєї сім'ї, від нападу противника.

РОЗДІЛ 3

КАДРОВА РОБОТА ЯК ПРОВІДНА СФЕРА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В СТРУКТУРІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

3.1. Відбір, підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації як складові управління персоналом Сил територіальної оборони

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи національного спротиву» [52], підготовка громадян України до національного спротиву – сукупність заходів, які здійснюються державними органами та органами місцевого самоврядування з метою формування патріотичної свідомості та стійкої мотивації, набуття ними знань та практичних вмінь, необхідних для захисту України.

Завданнями підготовки громадян України до національного спротиву є:

- 1) сприяння набуттю громадянами України готовності та здатності виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України;
- 2) військово-патріотичне виховання громадян України;
- 3) підготовка населення до умов життєдіяльності в районах ведення (воєнних) бойових дій.

Для організації підготовки, підтримки, забезпечення та виконання завдань територіальної оборони на постійній основі функціонують:

- 1) в органах управління сил безпеки та сил оборони, місцевих органах виконавчої влади – відповідні структурні підрозділи з питань територіальної оборони;
- 2) у Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській, Севастопольській міських державних адміністраціях (відповідних військово-

цивільних або військових адміністраціях у разі їх утворення) – штаби зон територіальної оборони;

3) у районних державних адміністраціях (районних військово-цивільних або військових адміністраціях у разі їх утворення) – штаби районів територіальної оборони [13, с. 106].

Основою підготовки громадян України до національного спротиву є їх загальновійськова підготовка, яка організовується за територіально-зональним принципом, ґрунтується на засадах високої мотиваційної привабливості та узгоджується з процесом трансформації системи комплектування за призовом відповідно до принципів та найкращих практик держав - членів НАТО.

Загальновійськова підготовка громадян України полягає в опануванні базовими загальновійськовими знаннями, практичними вміннями і навичками та поділяється на початкову і базову підготовку.

Початкова підготовка організовується центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, разом з Міністерством оборони України та проводиться в закладах загальної середньої освіти. У літній час проводиться військово-патріотична підготовка в ігровій формі у літніх таборах.

Базова підготовка організовується Міністерством оборони України разом з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади та проводиться з громадянами України, які досягли 18-річного віку та не проходять військову службу в Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, службу в правоохоронних органах, шляхом проведення періодичних навчальних зборів, занять, курсів.

Загальновійськова підготовка громадян України організовується та здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Загальновійськова підготовка громадян України до національного спротиву організовується з використанням фондів військових частин Сил

територіальної оборони Збройних Сил України, військових навчальних закладів, навчальних центрів, інших військових частин (установ) Збройних Сил України, інших складових сил безпеки та сил оборони, об'єктів, які перебувають у сфері управління державних органів та органів місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про основи національного спротиву» [52], комплектування органів військового управління, військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України здійснюється:

- 1) у мирний час – військовослужбовцями за контрактом та за призовом особами офіцерського складу;
- 2) в особливий період – військовослужбовцями за контрактом, за призовом особами офіцерського складу та територіальним резервом.

Громадяни України зараховуються до складу військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України за місцем своєї реєстрації. У разі введення воєнного стану громадяни України можуть зараховуватися до складу військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України також безпосередньо в районах ведення воєнних (бойових) дій.

Комплектування добровольчих формувань територіальних громад здійснюється на добровільній основі відповідно до порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України [59, с. 167].

До складу добровольчих формувань територіальних громад зараховуються громадяни України, які відповідають вимогам, встановленим Положенням про добровольчі формування територіальних громад, пройшли медичний, професійний та психологічний відбір і підписали контракт добровольця територіальної оборони. Громадяни України зараховуються до складу добровольчих формувань територіальних громад за місцем своєї реєстрації. У разі введення воєнного стану громадяни України можуть зараховуватися до складу добровольчих формувань територіальних громад також безпосередньо в районах ведення воєнних (бойових) дій.

На громадян України, зарахованих до складу добровольчих формувань територіальних громад, під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони поширюється дія статутів Збройних Сил України.

До складу добровольчих формувань територіальних громад не може бути зарахована особа, яка була раніше засуджена до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, крім реабілітованої, або має дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів.

Облік громадян України, які уклали контракт добровольця територіальної оборони, здійснюється територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки.

Основу добровольчих формувань територіальних громад складають громадяни України, які пройшли військову службу у Збройних Силах України та/або службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах.

Громадяни України, які не проходили військову службу у Збройних Силах України та/або службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах, зараховуються до складу добровольчих формувань територіальних громад після складення ними присяги добровольця територіальної оборони.

Командири добровольчих формувань територіальних громад призначаються Командувачем Сил територіальної оборони Збройних Сил України за погодженням з Командувачем Сил спеціальних операцій Збройних Сил України за поданням командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України з найбільш підготовлених і вмотивованих членів добровольчих формувань територіальних громад.

Кандидати на посаду командирів добровольчих формувань територіальних громад проходять обов'язкову спеціальну перевірку в Службі безпеки України і Національній поліції України у порядку, визначеному законодавством України.

Порядок проведення відбору осіб, які виявили бажання стати учасниками руху опору, обліку таких осіб, заходи з організації, підготовки, підтримання та ведення руху опору визначаються Положенням про рух опору, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Для потреб комплектування Сил територіальної оборони Збройних Сил України та ведення національного спротиву можуть бути прийняті на службу у військовому резерві Збройних Сил України та інших військових формувань громадяни України, які не досягли граничного віку перебування на військовій службі і визнані військово-лікарськими комісіями непридатними до військової служби за станом здоров'я за наслідками захворювань, поранень (травм, контузій, каліцтв), одержаних під час виконання обов'язків військової служби, у тому числі під час участі в антитерористичній операції та/або у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, що призвело до встановлення їм інвалідності, часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності (крім розумових, сенсорних, психологічних вад, розладів психіки, поведінки та інших захворювань, визначених Міністерством оборони України та іншими центральними органами виконавчої влади, які відповідно до закону здійснюють керівництво військовими формуваннями) [40, с. 206].

Перелік посад, що можуть бути заміщені такими особами, визначається Міністерством оборони України та іншими центральними органами виконавчої влади, які відповідно до закону здійснюють керівництво військовими формуваннями.

Організація підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони здійснюється шляхом проведення суб'єктами підготовки заходів, спрямованих на планове, систематичне і всебічне навчання та виховання добровольців, забезпечення

злагоджених дій добровольчих формувань під час виконання завдань територіальної оборони та окремих завдань руху опору [46].

Метою організації підготовки добровольчих формувань територіальних громад є налагодження та вдосконалення взаємозв'язків між суб'єктами і об'єктами підготовки добровольчих формувань, координації їх дій та створення умов для якісного планування підготовки добровольчих формувань, підготовки і проведення спланованих заходів та їх всебічного забезпечення.

Підготовка добровольчих формувань організовується та проводиться відповідно до каталогу завдань за стандартами та програм підготовки добровольчих формувань, що розробляються Командуванням Сил територіальної оборони Збройних Сил та затверджуються Генеральним штабом Збройних Сил.

Об'єктами підготовки є члени добровольчих формувань, з якими проводяться заходи з підготовки.

Суб'єктами підготовки є Міноборони, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації (відповідні військово-цивільні або військові адміністрації у разі їх утворення), обласні та районні ради, сільські, селищні та міські ради, Генеральний штаб Збройних Сил, Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил, регіональний орган військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил, інші органи військового управління Збройних Сил.

Підготовка добровольчих формувань організовується та проводиться з урахуванням воєнно-стратегічної та воєнно-політичної обстановки на території України та поза її межами, суспільно-політичної обстановки в регіоні, умов проведення операції Об'єднаних сил, досвіду застосування Збройних Сил та Збройних Сил країн-партнерів, участі в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки.

Планування підготовки добровольчих формувань – діяльність суб'єктів підготовки, спрямована на визначення мети та завдань підготовки, порядку і послідовності проведення узгоджених за місцем і часом заходів з підготовки, які необхідні для набуття об'єктами підготовки визначених спроможностей, всебічного забезпечення спланованих заходів та відображення їх у планувальних документах [13, с. 115].

Основою планування підготовки добровольчих формувань є каталог завдань за стандартами та програми підготовки, що розробляються з урахуванням предметів навчання, форм та методів їх проведення, часових показників початку та завершення навчального року; кількості навчальних днів у місяці; тривалості навчального дня; тривалості однієї навчальної години.

До програми підготовки добровольчих формувань окремим розділом включається підготовка до руху опору.

Програма підготовки добровольчих формувань погоджується із Командуванням Сил спеціальних операцій Збройних Сил.

Повноваження суб'єктів підготовки:

1) Міноборони формує та вносить у встановленому порядку пропозиції щодо обсягів фінансового забезпечення заходів з підготовки добровольчих формувань;

2) інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у навчаннях (тренуваннях) з територіальної оборони, забезпечують участь у таких навчаннях (тренуваннях) підприємств, установ та організацій, які належать до сфери їх управління;

3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська, Севастопольська міські держадміністрації (відповідні військово-цивільні або військові адміністрації у разі їх утворення) беруть участь у навчаннях (тренуваннях) добровольчих формувань;

4) обласні та районні ради забезпечують у межах відповідних видатків місцевих бюджетів належне фінансування заходів з підготовки добровольчих формувань місцевого значення;

5) сільські, селищні та міські ради забезпечують у межах відповідних видатків місцевих бюджетів належне фінансування заходів з підготовки добровольчих формувань місцевого значення;

6) Генеральний штаб Збройних Сил:

здійснює в межах повноважень, визначених законодавством, контроль за підготовкою та станом готовності сил і засобів, які сплановані до виконання завдань територіальної оборони в межах території відповідних територіальних громад;

затверджує каталог завдань за стандартами та програми підготовки добровольчих формувань;

7) Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил:

організовує проведення навчань (тренувань) добровольчих формувань; визначає напрями підготовки, розробляє відповідні програми підготовки добровольчих формувань та організовує їх виконання;

розробляє структуру та форми планувальних документів для добровольчих формувань;

8) регіональний орган військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил:

організовує проведення заходів з підготовки навчань (тренувань) добровольчих формувань у військово-сухопутній зоні відповідальності;

9) інші органи військового управління Збройних Сил забезпечують використання навчальної матеріально-технічної бази військових частин, центрів підготовки підрозділів, полігонів (ділянок місцевості) для підготовки добровольчих формувань [63, с. 215].

Забезпечення підготовки здійснюється шляхом проведення заходів суб'єктами підготовки із забезпечення спланованих заходів з підготовки добровольчих формувань за всіма напрямками постачання відповідно до

обґрунтованих заявок і норм забезпечення (лімітів використання) матеріально-технічними засобами за класами постачання, навчальною матеріально-технічною базою, фінансовим ресурсом.

Фінансування та матеріально-технічне забезпечення заходів з підготовки добровольчих формувань здійснюється за рахунок і в межах коштів державного бюджету, видатків місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством.

Місцеві держадміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують здійснення заходів з підготовки добровольчих формувань.

Для підготовки добровольчих формувань створюється навчальна матеріально-технічна база за рахунок видатків місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Для проведення заходів з підготовки добровольчих формувань використовуються матеріальні засоби, навчальні об'єкти військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил та об'єкти військових частин (установ), військових навчальних закладів, навчальних центрів Збройних Сил, інших складових сил безпеки та сил оборони, об'єктів, які перебувають у сфері управління державних органів та органів місцевого самоврядування за попереднім погодженням з їх керівниками [41, с. 63].

Перевезення особового складу добровольчих формувань до місць проведення занять та у зворотньому напрямку здійснюється за рахунок видатків місцевих бюджетів.

Підготовка добровольчих формувань здійснюється під безпосереднім керівництвом і контролем командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил за територіальним принципом.

Підготовка членів добровольчих формувань здійснюється на добровільній основі у визначений суб'єктами підготовки час.

Індивідуальна підготовка проводиться за предметами навчання з членами добровольчих формувань.

Колективна підготовка (забезпечення злагоджених дій добровольчих формувань) здійснюється безпосередньо командиром добровольчого формування за територіальним принципом. Після завершення колективної підготовки (забезпечення злагоджених дій добровольчих формувань) проводиться тактичне (тактико-спеціальне) навчання.

Заняття (навчання) проводяться згідно з нормативними актами органів військового управління Збройних Сил під загальним керівництвом керівника штабу району (зони) територіальної оборони. Заняття (навчання) можуть проводитися як у складі добровольчих формувань, так і разом з підрозділами територіальної оборони та іншими складовими сил безпеки і оборони.

Підготовка членів добровольчих формувань здійснюється із залученням місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування, інструкторсько-викладацького складу військових частин (підрозділів), навчальних центрів, вищих військових навчальних закладів Збройних Сил, сил оборони та волонтерських організацій [74, с. 117].

Членом добровольчого формування може бути громадянин України віком від 18 років, який проживає на території громади, де діє добровольче формування, пройшов медичний, професійний та психологічний відбір (перевірку) і уклав контракт добровольця територіальної оборони [45].

До складу добровольчого формування не зараховується особа, яка була раніше засуджена до позбавлення волі за скоєння тяжкого або особливо тяжкого злочину, крім реабілітованої, або має дві і більше судимостей за скоєння умисних злочинів.

Особа не може бути членом добровольчого формування у період проходження військової служби або служби у військовому резерві Збройних Сил чи інших утворених відповідно до закону військових формуваннях, служби в правоохоронних органах.

Медичний відбір (огляд) кандидатів у члени добровольчих формувань проводиться лікарсько-консультативними комісіями комунальних закладів охорони здоров'я територіальних громад за направленням посадової особи

органу місцевого самоврядування, відповідальної за оборонну чи мобілізаційну роботу, на умовах, визначених Порядком видачі медичної довідки для отримання дозволу (ліцензії) на об'єкт дозвільної системи, затвердженим наказом МОЗ від 20 жовтня 1999 р. № 252.

Професійний та психологічний відбір кандидатів у члени добровольчого формування забезпечують військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил штатними та позаштатними групами професійно-психологічного відбору.

Особа, яка виявила бажання стати членом добровольчого формування, подає заяву на ім'я командира добровольчого формування. У заяві зазначається прізвище та власне ім'я особи, інформація про реєстрацію місця проживання (перебування) особи, інформація про освіту, інформація про місце роботи або вид діяльності, інформація про військово-облікову спеціальність (за наявності), обґрунтування бажання стати членом добровольчого формування.

До заяви додаються копії паспорта громадянина України, військово-облікового документа (обов'язково для чоловіків та за наявності в жінок), документа із зазначенням реєстраційного номера облікової картки платника податків (крім осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають відмітку у паспорті), медичної довідки для отримання дозволу (ліцензії) на об'єкт дозвільної системи.

Документи, що додаються до заяви особи, яка виявила бажання стати членом добровольчого формування, можуть бути отримані шляхом інформаційної взаємодії з відповідними державними органами [63, с. 317].

Командир добровольчого формування ухвалює рішення про зарахування до членства у добровольчому формуванні протягом семи робочих днів або надає особі обґрунтовану відмову в зарахуванні до членства.

Контракт добровольця територіальної оборони укладається між командиром добровольчого формування та особою, яка подала заяву щодо членства в добровольчому формуванні. Такі особи укладають контракт добровольця територіальної оборони строком на три роки. Форма контракту добровольця територіальної оборони затверджується Міноборони (*Додаток А*).

Зміна командира добровольчого формування не є підставою для припинення контрактів добровольців територіальної оборони, які були укладені з таким командиром.

Контракт добровольця територіальної оборони укладається в чотирьох примірниках. Примірники контракту добровольця територіальної оборони надаються члену добровольчого формування, командиру військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил, командиром добровольчого формування і керівнику територіального центру комплектування та соціальної підтримки .

Командир добровольчого формування укладає контракт безпосередньо з командиром військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил.

Облік громадян України, які уклали контракт добровольця територіальної оборони, ведеться територіальним центром комплектування та соціальної підтримки за територіальним принципом. Командир добровольчого формування веде іменний список добровольчого формування [4, с. 115].

Підставами припинення контракту добровольця територіальної оборони є:

закінчення строку контракту;

порушення умов контракту або присяги добровольця територіальної оборони;

заява добровольця територіальної оборони про припинення контракту;

призов (прийняття) на військову службу;

укладення контракту про проходження служби у військовому резерві Збройних Сил або інших утворених відповідно до закону військових формуваннях, служби в правоохоронних органах;

укладення контракту про проходження служби в державному органі спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України;

незадовільний стан здоров'я добровольця територіальної оборони;

наявність громадянства (підданства) іншої держави або громадянств (підданств) інших держав, крім громадянства України;

розформування добровольчого формування.

Контракт з добровольцем територіальної оборони, який призначений на посаду командира добровольчого формування, припиняється за наказом Командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил. Командир військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил може подати Командувачу Сил територіальної оборони Збройних Сил пропозицію про припинення такого контракту із зазначенням відповідних підстав.

У разі порушення добровольцем територіальної оборони умов контракту або присяги командир добровольчого формування припиняє контракт добровольця територіальної оборони. Підставою для припинення контракту також є вмотивоване звернення сільського, селищного, міського голови або командира відповідної військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил. Контракт добровольця територіальної оборони вважається припиненим з моменту ухвалення відповідного рішення командиром добровольчого формування. Про прийняте рішення щодо припинення контракту добровольця територіальної оборони командир добровольчого формування повідомляє такій особі в одинденний строк [31, с. 86]. У разі подання членом добровольчого формування письмової заяви з вимогою щодо розірвання укладеного ним контракту його повноваження припиняються з моменту прийняття рішення командиром добровольчого формування на підставі поданої заяви. Про надходження такої заяви

командир добровольчого формування невідкладно інформує командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил і керівника територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

У разі відсутності командира добровольчого формування його обов'язки тимчасово виконує уповноважена особа з числа членів добровольчого формування. Припинення контракту добровольця територіальної оборони має наслідком припинення членства в добровольчому формуванні.

Громадяни України, які не проходили військової служби у Збройних Силах, служби в інших військових формуваннях чи служби в правоохоронних органах, зараховуються до членства в добровольчому формуванні після складення ними такої присяги добровольця територіальної оборони:

«Я, (прізвище, ім'я та по батькові), вступаючи до членства добровольчого формування (назва територіальної громади) територіальної громади (назва області) області, присягаю Українському народові обороняти Україну, захищати її суверенітет та територіальну цілісність, дбати про безпеку жителів моєї територіальної громади, сумлінно і чесно виконувати обов'язки добровольця територіальної оборони, неухильно додержуватися Конституції України та законів України. Присягаю ніколи не зрадити Український народ».

Отже, комплектування органів військового управління, військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України здійснюється: 1) у мирний час – військовослужбовцями за контрактом та за призовом особами офіцерського складу; 2) в особливий період – військовослужбовцями за контрактом, за призовом особами офіцерського складу та територіальним резервом.

Громадяни України зараховуються до складу військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України за місцем своєї реєстрації. У разі введення воєнного стану громадяни України можуть зараховуватися до

складу військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України також безпосередньо в районах ведення воєнних (бойових) дій. Професійний та психологічний відбір кандидатів у члени добровольчого формування забезпечують військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил штатними та позаштатними групами професійно-психологічного відбору.

3.2. Особливості організації та провадження виховної роботи у підрозділах Сил територіальної оборони

Процес проведення виховної роботи у підрозділах Сил територіальної оборони поки не знайшов свого прямого нормативного закріплення, тому, на наш погляд, доцільно проаналізувати «Концепцією виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України» [50], яка затверджена Президентом України і на сьогодні не втратила своєї чинності.

Виховна робота у підрозділах Сил територіальної оборони – система організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у воїнів професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу бойову і мобілізаційну готовність органів управління, з'єднань і частин, зміцнення дисципліни та правопорядку, згуртування колективів.

Ця робота повинна здійснюватися відповідно до вимог Конституції та законів України, Воєнної доктрини України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України, стати невід'ємною складовою повсякденної діяльності підрозділів Сил територіальної оборони [13, с. 106].

Основними складовими виховної роботи є:

морально-психологічне забезпечення бойової і мобілізаційної готовності підрозділів Сил територіальної оборони, бойового чергування, бойової служби, оперативної та бойової підготовки, специфічної діяльності цих формувань;

морально-психологічне забезпечення дисципліни та профілактика правопорушень;

інформаційно-пропагандистське забезпечення;

культурно-виховна і просвітницька робота;

військово-соціальна робота.

Морально-психологічне забезпечення бойової і мобілізаційної готовності підрозділів Сил територіальної оборони, бойового чергування, бойової служби, оперативної та бойової підготовки, специфічної діяльності військових формувань включає комплекс організаційних, виховних та соціально-психологічних заходів, спрямованих на підтримання постійної бойової готовності органів управління, об'єднань, з'єднань, частин та підрозділів, установ і закладів, реалізацію духовного і професійного потенціалу особового складу під час виконання навчально-бойових завдань [72, с. 315].

Морально-психологічне забезпечення дисципліни та профілактика правопорушень – це система організаційних, соціально-правових та виховних заходів щодо формування і розвитку особистої відповідальності за свідоме виконання вимог Конституції та законів України, статутів, присяги, функціональних і службових обов'язків, наказів командирів і начальників, досягнення такого рівня морально-психологічного стану особового складу підрозділів Сил територіальної оборони, який забезпечуватиме своєчасне, повне і якісне вирішення поставлених завдань.

Інформаційно-пропагандистське забезпечення полягає у здійсненні державними органами, органами управління, командувачами, командирами (начальниками), штабами, органами виховної роботи, засобами масової інформації заходів щодо впровадження гуманітарної політики держави у підрозділах Сил територіальної оборони через систему інформації, військово-патріотичного виховання особового складу з метою формування громадянської свідомості та відповідальності.

Культурно-виховна і просвітницька робота забезпечує формування високої духовної культури і моральних якостей, почуття патріотизму, вірності традиціям українського народу і задоволення їх естетичних потреб через впровадження культурно-просвітницьких заходів та організацію дозвілля.

Соціальна робота передбачає здійснення соціально-правових, інформаційних і організаційних заходів щодо сприяння добровольцям підрозділів Сил територіальної оборони, членам їх сімей у реалізації встановлених законами України, іншими законодавчими актами прав і пільг, одержанні ними соціальної допомоги та відповідних компенсацій, створенні соціальних умов і гарантій, які б забезпечили їх нормальну життєдіяльність, сумлінне ставлення до виконання покладених на них функціональних та службових обов'язків [27, с. 63].

Основними принципами виховної роботи є:

державна і патріотична спрямованість виховного процесу;

взаємозалежність змісту, форм і методів виховної роботи;

повага до особистості, конституційних прав і свобод, орієнтація на ідеали демократії та гуманізму, загальнолюдські моральні цінності;

безперервність та спадкоємність у виховній роботі, органічне поєднання у виховному процесі національних, історичних та культурних традицій з почуттям нового;

конкретність та узгодженість змісту, форм і методів виховної роботи;

об'єктивно-науковий підхід до планування, здійснення та оцінки результатів виховної роботи.

Проте О.О. Іллюк слушно наголошує, що гуманітарні підвалини західної демократії ґрунтуються на твердженні про добровільний вибір громадянами ідейних пріоритетів та усвідомленої громадянської позиції. Вольовий вплив на свідомість людини там кваліфікується як порушення її прав. Оскільки виховання передбачає застосування такого впливу, то визначати його в основі механізму впровадження гуманітарної політики

держави у військових формуваннях України з відомих причин вважається не доцільним. Проте ми чітко розуміємо, що у державах західної демократії протягом століть склалися такі уклад і рівень життя, які забезпечують постійне відновлення ідейної та організаційної єдності не тільки армій, а й народів, тому об'єктивної необхідності у вихованні, у звичному для нас розумінні, там немає [31, с. 86].

Відсутність же цієї єдності у нашому суспільстві об'єктивно потребує цілеспрямованої діяльності щодо формування в особового складу такої єдності на основі стійких національних переконань, державницької та політичної свідомості. Адже навіть щирі сподівання на позитивний результат від запровадження найсучасніших досягнень у гуманітарній сфері без урахування особливостей сучасного періоду становлення Української держави є відвертою утопією.

Тому цілком закономірним є те, що форма – робота з особовим складом наближає нас до стандартів західної демократії, а зміст – адаптовані складники виховної роботи дають можливість ефективно формувати в особового складу високий моральний дух з урахуванням теоретичних напрацювань і набутого практичного досвіду [72, с. 143].

Системний підхід передбачає виховання у всіх його аспектах, вказує на необхідність його розуміння у широкому (загальному) і вузькому (конкретному) значеннях. У широкому розумінні виховання ототожнюють із соціалізацією, тобто розглядають як процес і результат засвоєння й активного відтворення людьми соціального досвіду, який охоплює взаємодію їх між собою, із соціальним середовищем і природою. У вузькому значенні виховання у підрозділах Сил територіальної оборони розглядається і реалізується у межах структурних компонентів роботи з особовим складом і визначається як процес цілеспрямованого і систематичного впливу на свідомість, волю і почуття з метою досягнення і підтримання високого морального духу особового складу.

Для успішного формування в особового складу високого морального духу використовується вся структурно-функціональна сукупність компонентів організаційно-виховного впливу, яка реалізується через систему роботи з особовим складом [33, с. 53].

Система роботи з особовим складом – це певним чином упорядкована сукупність життєвих і педагогічних явищ, елементів та процесів, які відповідають сучасним вимогам суспільства й оптимально впливають на згуртовування колективів, формування в особового складу якостей, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань.

Складники роботи з особовим складом – це сфери застосування і функціонування організаційного та виховного впливу.

Морально-психологічне забезпечення – це складник роботи з особовим складом, який здійснюється у ході:

- заходів бойової, мобілізаційної готовності, службово-бойової діяльності та бойових дій;
- навчання;
- профілактики правопорушень;
- протидії впливу негативних інформаційно-психологічних факторів.

Психологічне забезпечення – це складник роботи з особовим складом, який здійснюється за напрямками:

- професійно-психологічний відбір (профорієнтація);
- психологічний супровід службово-бойової діяльності.

Гуманітарне забезпечення – це складник роботи з особовим складом, який здійснюється за напрямками:

- інформаційно-пропагандистське забезпечення;
- військово-соціальна робота;
- культурно-виховна та просвітницька робота [13, с. 68].

Усі складники роботи з особовим складом реалізуються через елементи організаційно-виховного впливу.

Елементи організаційно-виховного впливу – це сукупність учасників виховного процесу, науково-теоретичних і практичних компонентів цілеспрямованої виховної дії, які забезпечують її ефективність.

Організаційно-виховний вплив містить такі елементи: суб'єкти, об'єкти, принципи, закономірності, цілі, завдання, напрямки, методи, засоби, форми.

Суб'єкти роботи з особовим складом – це учасники виховного процесу, які здійснюють цілеспрямований вплив на об'єкти виховання з метою формування необхідних якостей. Суб'єктами роботи з особовим складом є: командири та начальники; органи по роботі з особовим складом; громадські організації; військові колективи; актив.

Об'єкти роботи з особовим складом – це колективи та групи, на які спрямовано організаційно-виховний вплив. Об'єктом роботи з особовим складом є увесь особовий склад [72, с. 215].

Закономірності роботи з особовим складом – істотні зв'язки, що повторюються, між явищами та процесами у повсякденній виховній діяльності командирів, органів по роботі з особовим складом, громадських організацій, активу.

Закономірностями роботи з особовим складом є:

- обумовленість цілей, завдань та змісту роботи з особовим складом інтересами Української держави;
- відповідність форм та методів роботи з особовим складом конкретно-історичним умовам діяльності;
- залежність ефективності роботи з особовим складом від ідейних переконань, рівня професійної підготовленості та загальної культури суб'єктів роботи з особовим складом;
- постійне підвищення ролі роботи з особовим складом у житті та діяльності.

Цілі роботи з особовим складом – те, до чого прагне виховання, майбутнє, на яке спрямовуються його зусилля. Цілі виражають загальну

спрямованість роботи з особовим складом. Основною метою роботи з особовим складом є досягнення і підтримання високого морального духу. Цілям підпорядковується все: зміст, керівництво роботою з особовим складом та її організація, форми і методи [31, с. 89].

Розрізняють загальні та індивідуальні цілі роботи з особовим складом. Загальні цілі визначають формування якостей, які повинні бути у всіх. Індивідуальні цілі стосуються виховання окремого індивіда.

Завдання роботи з особовим складом – складники основної мети у період її практичної реалізації, те, чого належить досягти в результаті виховної діяльності. Цілі і завдання співвідносяться як ціле і частина, система та її компоненти.

Напрямки роботи з особовим складом – види виховання, що визначені відповідно до форм суспільної свідомості та особливостей діяльності військовослужбовців. Головними напрямками роботи з особовим складом є: національно-патріотичне, військове, правове, моральне, естетичне, фізичне, економічне, релігійне, екологічне виховання.

Методи роботи з особовим складом – сукупність прийомів та засобів організаційно-виховного впливу з метою формування комплексу ідейних, моральних, психологічних, професійних якостей, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань. Методами роботи з особовим складом є: переконання, заохочення, покарання, приклад, вправа, змагання, критика [32].

Засоби роботи з особовим складом – джерела та предмети, які застосовують під час здійснення організаційно-виховного впливу на свідомість, волю та почуття. Засобами роботи з особовим складом є: усна пропаганда та агітація (живе слово); наочна агітація; стінний друк; культурно-освітнє майно (музичні інструменти, настільні ігри та ін.); технічні засоби виховання (телевізори, магнітофони, мультимедійні проектори, ноутбуки, персональні комп'ютери тощо); культурно-освітні заклади (клуби, бібліотеки, музеї, світлиці); мистецтво (художня література,

театр, музика, живопис, хореографія); кіно; радіомовлення; телебачення; періодичні друковані видання (газети, журнали та ін.) [33, с. 87].

Форми роботи з особовим складом – це способи передавання змісту виховної дії суб'єкта виховного процесу на об'єкт виховання із застосуванням засобів роботи з особовим складом. Під змістом виховної дії розуміється сукупність ідей, поглядів, понять, що складають процес виховання і мають певну форму. Зміст і форма діалектично взаємообумовлені. Однак зміст є визначальним стосовно форми. Форми роботи з особовим складом класифікують за охопленням об'єктів виховання та за складністю структури. Гармонійна реалізація складників роботи з особовим складом і компонентів цілеспрямованого виховного впливу у практичній діяльності посадових осіб здійснюється через види діяльності щодо забезпечення функціонування виховного процесу.

Види діяльності щодо забезпечення функціонування виховного процесу – це комплекс аналітичних та практичних дій у межах сфери відповідальності посадових осіб, які визначають їх місце і роль у роботі з особовим складом відповідно до принципу єдиноначальності.

Отже, виховна робота у підрозділах Сил територіальної оборони – система організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у воїнів професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу бойову і мобілізаційну готовність органів управління, з'єднань і частин, зміцнення дисципліни та правопорядку, згуртування колективів.

Підсумовуючи розділ, зазначимо, що комплектування органів військового управління, військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України здійснюється:

- 1) у мирний час – військовослужбовцями за контрактом та за призовом особами офіцерського складу;

2) в особливий період – військовослужбовцями за контрактом, за призовом особами офіцерського складу та територіальним резервом.

Громадяни України зараховуються до складу військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України за місцем своєї реєстрації. У разі введення воєнного стану громадяни України можуть зараховуватися до складу військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України також безпосередньо в районах ведення воєнних (бойових) дій.

Організація підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони здійснюється шляхом проведення суб'єктами підготовки заходів, спрямованих на планове, систематичне і всебічне навчання та виховання добровольців, забезпечення злагоджених дій добровольчих формувань під час виконання завдань територіальної оборони та окремих завдань руху опору.

Професійний та психологічний відбір кандидатів у члени добровольчого формування забезпечують військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил штатними та позаштатними групами професійно-психологічного відбору.

Виховна робота у підрозділах Сил територіальної оборони – система організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у воїнів професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу бойову і мобілізаційну готовність органів управління, з'єднань і частин, зміцнення дисципліни та правопорядку, згуртування колективів.

Основними принципами виховної роботи є: державна і патріотична спрямованість виховного процесу; взаємозалежність змісту, форм і методів виховної роботи; повага до особистості, конституційних прав і свобод, орієнтація на ідеали демократії та гуманізму, загальнолюдські моральні цінності; безперервність та спадкоємність у виховній роботі, органічне поєднання у виховному процесі національних, історичних та культурних

традицій з почуттям нового; конкретність та узгодженість змісту, форм і методів виховної роботи; об'єктивно-науковий підхід до планування, здійснення та оцінки результатів виховної роботи.

Виховання у підрозділах Сил територіальної оборони розглядається і реалізується у межах структурних компонентів роботи з особовим складом і визначається як процес цілеспрямованого і систематичного впливу на свідомість, волю і почуття з метою досягнення і підтримання високого морального духу особового складу.

Для успішного формування в особового складу високого морального духу використовується вся сукупність компонентів організаційно-виховного впливу, яка організована за структурно-функціональним принципом, і реалізується через систему роботи з особовим складом.

ВИСНОВКИ

Отже, у відповідності до визначеної мети кваліфікаційної роботи магістра було здійснено теоретичне обґрунтування та практичний аналіз системи державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України.

1. Визначаючи роль Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України зазначимо, що Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Територіальна оборона – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій. Сили територіальної оборони Збройних Сил України – окремий рід сил Збройних Сил України, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони.

2. Дослідження державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України передбачає діахронічний аналіз розвитку системи територіальної оборони в Україні і трансформації нормативного регулювання формування і функціонування Сил ТрО. В Україні питання формування та організації діяльності територіальної оборони довгий час (до нападу Росії в 2014 році) регулювалось, Законом України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року» № 1932-XI. Статтею 18 зазначеного Закону було передбачено, що територіальна оборона України є системою загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період із завданнями: охорони та захисту державного кордону; забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади, органів військового управління, стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил); охорони та оборони важливих

об'єктів і комунікацій; боротьби з диверсійно-розвідувальними силами, іншими озброєними формуваннями агресора та антидержавними незаконно утвореними озброєними формуваннями; підтримання правового режиму воєнного стану.

У 2015 році було зареєстровано проєкт Закону України «Про територіальну оборону України» № 2411 від 17.07.2015 року, але цей законопроект навіть не було розглянуто Верховною Радою України.

16 грудня 2020 року у ВР було зареєстровано проєкт Закону «Про територіальну оборону» № 4504, який, зокрема, передбачав виведення військ територіальної оборони (ВТрО) зі складу ЗС України в окреме військове формування, що було явно позитивною нормою. Пропонувалось навіть ввести новий вид служби – територіальна військова служба. Було передбачено створення Головного цивільно-військового органу ТрО, який би входив до Міністерства оборони, та командування військ територіальної оборони. Не дивлячись на те, що цей законопроект був розглянутий і обговорений в профільному комітеті Верховної Ради України, замість нього на сесії ВР України був проголосований внесений значно пізніше законопроект під назвою «Про основи національного спротиву».

Враховуючи важливість територіальної оборони у забезпеченні обороноздатності та територіальної цілісності України, роль складових сектору безпеки й оборони та інших суб'єктів, що залучаються до виконання завдань територіальної оборони, а також з метою подальшого розвитку сучасних військових традицій Глава держави 2020 року запровадив День територіальної оборони України, який відзначається щороку в першу неділю жовтня.

3. Для виконання поставлених завдань дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу й синтезу при дослідженні наукових засад державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України; логічний, діалектичний, метод узагальнення, комплексний і системний методи – для вдосконалення

понятійного апарату дослідження; монографічний метод – для вивчення вітчизняного та закордонного досвіду державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України; статистичного аналізу, порівняння та узагальнення – при дослідженні особливостей державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України; абстрактно-логічний метод – для теоретичного узагальнення й формулювання висновків та пропозицій. Методологічною базою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених.

4. Дослідження функціонування Сил територіальної оборони передбачає вивчення її структури, суб'єктів та принципів організації. Провідна роль в організації та виконанні завдань територіальної оборони належить Силам територіальної оборони Збройних Сил України, до яких належать:

- 1) Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- 2) регіональні органи військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- 3) бригади Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- 4) батальйони зі складу бригад Сил територіальної оборони Збройних Сил України.

У складі Сил територіальної оборони України передбачено 25 бригад (одна бригада на регіон), які складаються із понад 150 батальйонів (один батальйон на район). Формування підрозділів Сил територіальної оборони завершено до 15 лютого 2022 року.

Територіальна оборона ґрунтується на принципах територіальності, масовості, мінімального часу на розгортання та приведення підрозділів територіальної оборони у готовність до дій, єдиноначальності, централізації управління та децентралізації і контрольованої автономності застосування сил і засобів територіальної оборони, активності, рішучості та безперервності ведення територіальної оборони, наполегливості у досягненні мети

територіальної оборони, узгодженого, спільного застосування сил і засобів, залучених до ведення територіальної оборони, безперервності взаємодії сил і засобів територіальної оборони, всебічного врахування і повного використання моральних та психологічних факторів.

5. Аналіз суб'єктів державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України, розподілу їхніх повноважень, в тому числі делегованих, дозволив виокремити потенційні проблеми. Викликає занепокоєння надання органам місцевого самоврядування повноважень впливати на призначення командирів добровольчих підрозділів територіальних громад. Адже у разі обрання на місцевих виборах до органів місцевого самоврядування осіб, дії і політичні погляди яких дають підстави для припущення про їх «симпатії» до країни-агресора, запропоновані повноваження органів місцевої влади щодо вливу на призначення командирів добровольчих формувань можуть містити потенційну загрозу національній безпеці.

Вважаю за доцільне віднести до переліку повноважень саме Командування Сил ТрО «визначати напрямки підготовки та затверджувати відповідні програми підготовки добровольчих формувань територіальних громад та організувати їх реалізацію», оскільки добровольчі формування ТрО мають координуватись командуванням ТрО.

В той же час, надання Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» можливості виконання завдань територіальної оборони добровольчими формуваннями на всій території України, а не тільки на тій, де вони були створені, і діють, в межах конкретної територіальної громади, включно з районами ведення воєнних (бойових) дій, рішення про що приймається Головнокомандувачем Збройних Сил України, фактично перетворило підрозділи територіальної оборони, в тому числі і добровольчі, у регулярні частини ЗСУ, чим підривається основна мотивація участі добровольців саме в захисті свого населеного пункту, своєї домівки та своєї сім'ї, від нападу противника.

6. Провідною сферою державного регулювання функціонування Сил територіальної оборони може вважатися кадрова робота, оскільки саме високопрофесійний мотивований особовий склад є основою Збройних Сил України. Комплектування органів військового управління, військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України здійснюється:

1) у мирний час – військовослужбовцями за контрактом та за призовом особами офіцерського складу;

2) в особливий період – військовослужбовцями за контрактом, за призовом особами офіцерського складу та територіальним резервом.

Громадяни України зараховуються до складу військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України за місцем своєї реєстрації. У разі введення воєнного стану громадяни України можуть зараховуватися до складу військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України також безпосередньо в районах ведення воєнних (бойових) дій.

Організація підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони здійснюється шляхом проведення суб'єктами підготовки заходів, спрямованих на планове, систематичне і всебічне навчання та виховання добровольців, забезпечення злагоджених дій добровольчих формувань під час виконання завдань територіальної оборони та окремих завдань руху опору.

Професійний та психологічний відбір кандидатів у члени добровольчого формування забезпечують військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил штатними та позаштатними групами професійно-психологічного відбору.

7. Виховна робота у підрозділах Сил територіальної оборони – система організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у воїнів професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу бойову і мобілізаційну готовність органів управління, з'єднань і частин, зміцнення дисципліни та правопорядку, згуртування колективів.

Основними принципами виховної роботи є: державна і патріотична спрямованість виховного процесу; взаємозалежність змісту, форм і методів виховної роботи; повага до особистості, конституційних прав і свобод, орієнтація на ідеали демократії та гуманізму, загальнолюдські моральні цінності; безперервність та спадкоємність у виховній роботі, органічне поєднання у виховному процесі національних, історичних та культурних традицій з почуттям нового; конкретність та узгодженість змісту, форм і методів виховної роботи; об'єктивно-науковий підхід до планування, здійснення та оцінки результатів виховної роботи.

Виховання у підрозділах Сил територіальної оборони розглядається і реалізується у межах структурних компонентів роботи з особовим складом і визначається як процес цілеспрямованого і систематичного впливу на свідомість, волю і почуття з метою досягнення і підтримання високого морального духу особового складу.

Для успішного формування в особового складу високого морального духу використовується вся структурно-функціональна сукупність компонентів організаційно-виховного впливу, яка реалізується через систему роботи з особовим складом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алямкін Р.В. Сила права vs. право сили: територіальна цілісність держав у сучасному світі. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 96–99.
2. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики : моногр. Київ. : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.
3. Бакуменко В.Д., Надолішній П.І. Теоретичні та організаційні засади державного управління: навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 256 с.
4. Баранов О.П., Устименко О.В. Уточнення понять «воєнна організація держави» та «сектор безпеки». *Економіка та держава*. 2014. № 1. С. 115–119.
5. Бегма В.М. Військово-технічна та оборонно-промислова політика України в сучасних умовах: Аналітична доповідь / В.М. Бегма, О.О. Свергунов. Київ : НІСД, 2013. 112 с.
6. Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дьяченко О.В. Адміністративне право України: підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 544 с
7. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку: моногр. / О.Г.Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; керівн. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. К. : КНЕУ, 2001. 733 с.
8. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : моногр. Київ : НІПМБ, 2001. 300 с.
9. Бойко-Бойчук О.В. Механізми державного управління: узагальнена модель. *Теорія та практика державного управління*. 2008. № 1. С. 51–57.
10. Валецький О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : моногр. Київ : НІСД, 2001. 240 с.

11. Воротнюк М.О. Реформування сектору безпеки в країнах Чорноморського регіону: досвід для України. Аналітична доповідь / М.О. Воротнюк, І.В. Максименко, А.С. Поспелов, Г.В. Шелест; за ред. О.О. Воловича. Одеса : Фенікс, 2011. 60 с.
12. Ганцюк Т. До проблеми визначення елементів комплексного механізму державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 3. С. 17–26.
13. Говоруха В. В. Морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України : навч. посіб. / В. В. Говоруха, О. О. Іллюк. Харків : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2002. 280 с.
14. Гончаренко О.М., Лисицин Е.М., Вагапов В.Б. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України. *Наука і оборона*. 2002. № 1. С. 18–24.
15. Горбулін В.П. Засади національної безпеки України : підручник / Горбулін В.П., Качинський А.Б. Київ : Інтертехнологія, 2009. 272 с.
16. Горбулін В.П. Системно-концептуальні стратегії національної безпеки України / В.П.Горбулін, А.Б.Качинський. Київ: Євроатлантикінформ, 2007. 592 с.
17. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія / В.П.Горбулін, А.Б.Качинський. Київ: НІСД, 2010. 288 с.
18. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень : навч. посібник. Харків : НТУ «ХП», 2009. 142 с.
19. Гречанінов В. Після розпаду біполярної системи. *Політика і час*. 2012. № 1. С. 58–67.
20. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: навч. посіб. / за заг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2002. 352 с.
21. Державне управління : навч. посіб. / за ред. А.Ф. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.

22. Державне управління: підручник: у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) та ін. Київ; Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
23. Державне управління: підручник: у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) та ін. Київ; Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. Т. 2. 324 с.
24. Державне управління : словн.-довід. / уклад. В.Д. Бакуменко та ін. Київ : УАДУ, 2002. 228 с.
25. Державне управління: теорія і практика: навч. посіб. / за ред. В. Авер'янова. Київ : Юрінком-Інтер, 1998. 431 с.
26. Дегтяр А.О. Управлінські рішення в органах державної влади: монографія / за ред. А.О. Дегтяра. Харків : Вид-во «С.А.М.», 2010. 276 с.
27. Дегтяр А.О., Дегтяр О.А. Прийняття державно-управлінських рішень у соціальній сфері : монографія. Харків : Вид-во С.А.М., 2014. 252 с
28. Древаль Ю.Д. До питання про сутність та зміст механізмів державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління.* 2014. Вип. 1. С. 57–63.
29. Євсєєва О.О. Стратегічні напрями соціального розвитку, шляхи державного регулювання: монографія. Київ : СПДФО Коваленко В.Ф., 2011. 524 с.
30. Їжак О.І. Форми правління і розподіл повноважень у сфері національної безпеки: європейський досвід і перспективи для України. *Стратегічні пріоритети.* 2019. № 1. С. 211 – 217.
31. Ілляк О. О. Система роботи з особовим складом у Національній гвардії України. *Честь і закон.* 2015. № 4 (55). С. 85-90
32. Ілляк, О. О. Виховна робота – важливий компонент бойової готовності військ. *Народна армія.* 1997. 16 верес.

33. Ілюк, О. О. Людський фактор військових формувань: зміст, оцінювання та прогнозування : монографія. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2012. 251 с.
34. Качинський А.Б. Безпека, загрози та ризик. Київ : ІПНБ РНБО; НА СБ України, 2004. 472 с.
35. Корецький М.Х., Дегтяр А.О., Дацій О.І. Стратегічне управління : навч. посіб. Київ : Політехніка, 2009. 240 с.
36. Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегії національної безпеки : навч. посіб. Київ : ЗАТ «Видавничий дім «ДЕМІД», 2002. 144 с.
37. Лазор О.Д., Лазор О.Я., Лазар І.Г. Основи державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. Київ : Дакор, 2007. 312 с.
38. Матвієнко В.Я. Соціальні технології : моногр. Київ : Укр. пропілеї, 2011. 446 с.
39. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. / Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус; за заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304 с.
40. Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України. Київ : Інтертехнологія, 2018. 496 с.
41. Перепелиця Г.М. Воєнна безпека України на межі тисячоліть : моногр. / Г.М. Перепелиця, С.О. Дмитрова, В.С. Корсидович та ін. Київ : Стилос, 2002. 384 с.
42. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 5 березня 1992 року № 2232. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).
43. Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» щодо надання можливості територіальній обороні виконувати завдання в районах ведення воєнних (бойових) дій : Закон України від 3 травня 2022 року № 2237-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2237-20#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).

44. Про День територіальної оборони України : Указ Президента України від 30 вересня 2020 року № 417/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417/2020#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).

45. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1449. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).

46. Про затвердження Порядку організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1447. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2021-%D0%BF#n9>. (дата звернення: 30.11.2022).

47. Про затвердження Типового положення про штаб зони (району) територіальної оборони : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1442. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2021-%D0%BF#n9>. (дата звернення: 30.11.2022).

48. Про затвердження форми контракту добровольця територіальної оборони та посвідчення добровольця територіальної оборони : наказ Міністерства оборони України від 07.03.2022 № 84. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0307-22#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).

49. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).

50. Про Концепцію виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України : Указ Президента України від 4 вересня 1998 року № 981/98. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).

51. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).

52. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 року № 1702. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).

53. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>. (дата звернення: 30.11.2022).

54. Проблеми та пріоритети розвитку сектору безпеки і оборони. Defense express. 2015. URL : <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews>. (дата звернення: 30.11.2022).

55. Проект Закону про територіальну оборону України № 2411 URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56121. (дата звернення: 30.11.2022).

56. Проект Закону про територіальну оборону України № 4504 від 16.12.2020 року. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70682. (дата звернення: 30.11.2022).

57. Радченко О.В. Категорія «механізм» у системі державного управління. *Держава та регіони : наук.-вироб. журн. Серія : Державне управління*. 2009. № 3. С. 64–69.

58. Романченко І. С., Фролов В. С. Роль і місце територіальної оборони України в загальній системі оборони держави. *Наука і оборона*. 2009. № 1. С. 36.

59. Рубан А.В. Державне управління у сфері національної безпеки України : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.05 / Національний університет цивільного захисту України. Харків. 2019. 253 с.

60. Рудницька Р.М. Механізми державного управління: сутність і зміст / Р.М. Рудницька, О.Г. Сидорчук, О.М. Стельмах; за наук. ред. М.Д. Лесечка, А.О. Чемериса. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 28 с.

61. Сектор безпеки і оборони України: теорія, стратегія, практика : монографія / Ф.В. Саганюк, В.С. Фролов, О.В. Устименко, М.М. Лобко та ін. Київ : Академпрес, 2017. 180 с.

62. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України : монографія. Київ. : НАДУ, 2008. 429 с.

63. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посібник / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук; за заг. ред. Г.П. Ситника. Хмельницький ; Київ. : Вид-во «Кондор», 2017. 616 с.

64. Ситник Г.П. Безпека як категорія і функція державного управління. *Вісн. НАДУ*. 2004. №1. С. 350–357.

65. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України (теорія і практика) : монографія. Київ. : НАДУ, 2004. 408 с.

66. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки : навч. посіб.: / Г.П.Ситник, В.І.Абрамов, Д.Я. Кучма; за заг. ред.. Г.П.Ситника: у 3 ч. Ч.1: Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки. Київ. : НАДУ, 2009. 248 с.

67. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки : навч. посіб.: / Г.П.Ситник, В.І.Абрамов; за заг. ред.. Г.П.Ситника: у 3 ч. Ч.2: Методологічні основи державного управління національною безпекою. Київ. : НАДУ, 2009. 240 с.

68. Ситник Г.П. Концептуальні та організаційні засади забезпечення національної безпеки : навч. посіб. Київ. : Вид-во НАДУ, 2005. 120 с.

69. Стан та перспективи розвитку збройних сил Франції. URL : <http://mil.in.ua/forum/viewtopic.php?f=88&t=1403>. (дата звернення: 30.11.2022).

70. Стукалін Т.А. Система державного управління у сфері оборони держави та основні напрями її розвитку в контексті реформування сектору безпеки і оборони. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 2. С. 213–220.

71. Сушинський О.І. Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти : моногр. Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2002. 467 с.

72. Теорія і практика виховної роботи у внутрішніх військах МВС України : підручник / О. О. Ілляк, Ю. П. Бабков, В. Є. Глуховський та ін. ; за ред. С. Т. Полторака. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2008. 650 с.

73. Тертичка В.В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні : моногр. Київ : Основи, 2012. 750 с.

74. Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур : монографія. Київ : Варта, 2015. 544 с.

ДОДАТКИ

Додаток А



КОНТРАКТ

добровольця територіальної оборони

Командир добровольчого формування _____
 (власна назва територіальної громади)

територіальної громади № _____

_____ (прізвище, м. 'я та по-батькові командира)

з одного боку (надалі - Командир),
 та громадянин України (або іноземець чи особа без громадянства, який перебуває в Україні на законних підставах впродовж останніх п'яти років)

_____ (прізвище, ім'я та по-батькові

_____ число, місяць, рік народження, ідентифікаційний номер, місце проживання або місце реєстрації

_____ серія і номер паспорта, коли і ким виданий)

з іншого боку (надалі - Доброволець),

на добровільній основі, на час виконання державних та/або громадських обов'язків, перебуваючи під захистом Держави, маючи усі права, свободи, гарантії, закріплені Конституцією України, Кодексом законів про працю України, відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» від 27 січня 2022 року № 2024-ІХ (надалі - Закон № 2024-ІХ) та Положення про добровольчі формування територіальних громад, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1449 (надалі - Положення), уклали цей Контракт добровольця територіальної оборони (надалі - Контракт) про наступне:

1. Доброволець ознайомився із законами та іншими нормативно-правовими актами України щодо національного спротиву, добровольчих формувань територіальних громад (далі - ДФТГ), територіальної оборони і добровільно бере на себе зобов'язання:

виконувати завдання територіальної оборони в межах відповідної територіальної громади протягом строку дії Контракту, відповідно до вимог визначених Законом України «Про основи національного спротиву», Положенням та іншими нормативно-правовими актами України,

що регулюють порядок діяльності добровольчих формувань територіальних громад, та цим Конtrakтом;

додержуватися Конституції України та законів України та нормативно-правових актів при виконувати завдань та повноважень територіальної оборони, виконувати державні та/або громадські обов'язки в інтересах Українського народу;

додержуватись та виконувати складену присягу добровольця територіальної оборони, викладену в Додатку до цього Конtrakту,

дорожити честю і гідністю члена ДФТГ;

вміло володіти та застосовувати особисту та/або надану Збройними Силами України зброю (мисливську, стрілецьку, інші види озброєння та боєприпаси до них у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України); додержуватися правил і заходів безпеки під час поводження зі зброєю; постійно підвищувати рівень професійних знань, вмінь та навичок;

не розголошувати інформацію, що становить державну таємницю, інформацію про добровольчі формування, інформацію з обмеженим доступом та інформацію, яка стала відомою у зв'язку з виконанням обов'язків за цим Конtrakтом, Законом та Положенням.

2. На Добровольця, який зарахований до складу ДФТГ та уклав цей Конtrakт, поширюється дія статутів Збройних Сил України.

3. На Добровольця, який уклав цей Конtrakт, поширюються гарантії соціального і правового захисту, передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та ст. 119 Кодексу законів про працю України.

4. Держава, від імені якої виступає Командир, зобов'язується забезпечити належні умови для виконання Добровольцем, покладених на нього завдань:

додержання його прав і свобод, прав членів його сім'ї, включаючи надання пільг, гарантій соціального і правового захисту, установлених Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Законом України «Про основи національного спротиву», Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Положенням та іншими нормативно-правовими актами, які визначають статус членів добровольчих формувань територіальної громади;

підготовку до виконання завдань територіальної оборони;

створення умов для систематичного вдосконалення теоретичних знань і практичних навичок;

забезпечення матеріально-технічними засобами та фінансуванням діяльності добровольчих формувань за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також з інших джерел, не заборонених законодавством.

5. Цей Конtrakт є строковим та укладається строком на три роки.

6. Контракт може бути достроково припинено (розірвано) з ініціативи Командира або Добровольця в порядку та на підставах, визначених Положенням.

7. Сторони зобов'язуються не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку контракту повідомити одна одну про бажання або небажання укладати новий Контракт чи відмову в його укладенні.

8. Контракт укладено у чотирьох примірниках, які мають однакову юридичну силу та зберігаються:

- у командира військової частини Сил територіальної оборони ЗСУ;
- у територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки;
- у Командира;
- у Добровольця.

9. При вирішенні питань, не передбачених цим Контрактом, сторони керуються вимогами законів та інших нормативно-правових актів.

10. У разі порушення умов, визначених Контрактом, сторони несуть відповідальність згідно із законом.

11. Умови Контракту можуть бути змінені або доповнені тільки за згодою сторін у письмовій формі.

12. Підписи Сторін:

(особистий підпис, прізвище та ініціали
Добровольця)

«__» _____ 20__ р.

(підпис, прізвище та ініціали
Командира)

«__» _____ 20__ р.

13. Контракт набирає чинності з «__» _____ 20__

(найменування та номер ДФТГ, особистий підпис, прізвище та ініціали командира)

«__» _____ 20__ р.

14. Підпис Добровольця про отримання примірника Контракту

(особистий підпис, прізвище та ініціали громадянина України)

15. Строк Контракту продовжено до

(строк, до якого продовжено дію Контракту)

(найменування та номер ДФТГ, особистий підпис, прізвище та ініціали командира)

«__» _____ 20__ р.

16. Чинність Контракту припинено «__» _____ 20__ р. у зв'язку з

(підстави припинення Контракту, дата виключення добровольця)

(найменування та номер ДФТГ, особистий підпис, прізвище та ініціали командира)

«__» _____ 20__ р.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Мінченко Іван Андрійович, магістрант 2 курсу магістратури, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «публічне управління та адміністрування» освітньо-професійна програма «публічне управління та адміністрування», адреса електронної пошти banderazp@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Державне регулювання функціонування сил територіальної оборони в структурі Збройних сил України» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Мінченко І.А.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Чайка І.Ю.